

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE KİLİS

Yrd. Doç. Dr. Erdiñ GÜLCÜ*

Özet

I. Dünya Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı. İtilaf Devletleri antlaşma uyarınca, Osmanlı askerinin silahlarını alarak terhis ettiği gibi, gerek gördüğü yerleri de işgale başladı.

Savaşın sonlarına doğru Halep'e kadar olan Suriye topraklarını işgal etmiş olan İngiltere, ateşkesin yapılmasından kısa bir süre sonra Urfa, Maraş, Antep ve Kilis'i işgal etti. Aralık ayının son günlerinde Kilis'e giren İngiliz askeri, yaklaşık bir yıla yakın bir süre Kilis'te kaldı. Bu süre zarfında İngilizlerin halkın üzerine gitmemesi sebebiyle bir silahlı çatışma yaşanmadı. Bununla beraber halk arasında ilk millî örgütlenmeler bu dönemde başladı. Bu millî cemiyetler, yapılan haksızlıklara karşı çeşitli eylem ve protestolarla kendilerini gösterdiler.

İngiltere ve Fransa arasında yapılan Suriye İtilafnamesi sonucu İngiltere işgal ettiği Güney Anadolu topraklarını Fransa'ya bıraktı. 29 Ekim 1919'da Ermeni unsurlarla birlikte Kilis'e giren Fransızlara karşı halk tepki gösterdi. Fransız İşgal Komutanlığı'nın sert tedbirler alması karşısında, şehirde kalmanın mümkün olmadığını gören vatanseverler, şehir dışında Kuva-yı Milliye örgütlenmesini sağlayarak mücadeleye başladılar.

Kilis Kuva-yı Milliye'si şehirde ve Kilis çevresinde Fransızlarla mücadele etti. Bununla beraber Antep'e gidecek Fransız askeri yardımları önlemek için Antep yolunda ve yine Fransız kuvvetlerinin geçişini önlemek için Katma-İslahiye demiryolu hattında verdikleri mücadeleler, Kilis Kuva-yı Milliyesi'nin önemli başarılarıdır.

Nihayet TBMM Hükümeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması sonucunda, 7 Aralık 1921'de Kilis işgalden kurtuldu.

Anahtar Kelimeler: Kilis, Milli Mücadele, Kuva-yı Milliye, İngilizler, Fransızlar.

* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü
e.gulcu@kilis.edu.tr

KILIS IN THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD

Abstract

The Ottoman Empire defeated in World War I, signed the Mondros Armistice Agreement with the Allies on 30 October 1918. In accordance with the treaty Allies, demobilized the soldiers of the Ottoman Empire taking their weapons and invaded places deems necessary to them.

Towards the end of the war Great Britain which had occupied the land of Aleppo in Syria, occupied Urfa, Marash, Antep and Kilis shortly after the armistice. British soldiers who entered Kilis in the final days of December stayed in Kilis approximately for a year. During this time, an armed conflict did not occur due to the British soldiers did not offend against the Kilis people. However first national organizations was formed during this period. These national communities showed themselves in the various actions and protests against the injustices.

As a result of Syria Agreement between Britain and France, Britain left France the southern Anatolian lands which were occupied by her formerly. The people of Kilis showed reaction to the French army which entered Kilis on 29 October 1919 containing Armenian soldiers. In relation to strict measures of French army the city patriots decided that it was impossible to stay in the city and because of that they leaved the city and organized the Nationalist Forces and started to struggle against the French.

Nationalist Forces of Kilis resisted against French. However, fights in order to prevent French military aid to Antep French forces and struggles on Katma-İslahiye railway line major are significant successes of Nationalist Forces of Kilis.

Finally, Kilis liberated from the occupation on 7 December 1921 as a result of the agreement concluded between France and government of Grand National Assembly of Turkey on 20 October 1921.

Keywords: *Kilis, National Struggle, National Forces, The British, The French.*

1. XX. Yüzyıl Başlarında Kilis'in İdarî Yapısı ve Nüfusu

Mercidabık zaferiyle 1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçen Kilis, XIX. yüzyılın sonuna kadar Halep Eyaletine bağlı olarak zaman içerisinde kaza, sancak, nahiye gibi idari statülerde yer aldığı görülmüştür.

1889-90 yılına ait Halep Vilâyet Salnamesi'ne göre Kilis, Halep Sancağı'na bağı bir kaza birimiydi. Bu tarihlerde Kilis Kazası'nın İzziye ve Com adında iki nahiyesi ve 473 köyü bulunmaktaydı¹. 1899 yılında ise kazaya bağı nahiyeye sayısı yediye yükselmiş, ancak bu tarihlerde köy sayısında bir değışiklik meydana gelmemiştir². 1903 yılında kazaya bağı olarak; Kilis, Türkman, Fellah, Menbüç, Musabeğı, Şikağı, Amikî, Okçu İzzeddin ve Com nahiyeleri olmak üzere toplam dokuz nahiyeye bulunmaktaydı. Nahiyeye sayısında artış bu tarihte devam ederken, köy sayısında az bir azalma meydana gelerek 469'a gerilemiştir³. 1904 yılında kaza içerisinde Şeyhler adında yeni bir nahiyeye daha kurulmuş olup, nahiyeye sayısı ona yükselmiştir⁴. 1908 yılına ait Halep Vilâyeti Sâlnâmesinde mevcut durumun muhafaza edildiğı görülmektedir⁵. 1912 yılında Kilis Kazası, idari yönden Halep Sancağı yerine Ayntab(Antep) Sancağı'na bağılandı⁶.

XX. yüzyıl başlarında Kilis'in nüfusuna gelince; bu hususta Halep Vilâyet Sâlnâmeleri'nde yer alan bilgiler bizim için önemli bir veri oluşturmaktadır. Ancak bu bilgiler daha çok kazayı ihtiva eden bilgiler olduğı görülmektedir. Şehre ait bilgiler ise sınırlıdır. Mevcut sâlnâmeler içerisinde sadece birinde şehir nüfusu hakkında ayrıntılı bilgi yer almaktadır. Bu sâlnâmeye göre; 1886-87 yıllarında Kilis şehrinin nüfusu toplam 19.037 kişi olup, bu nüfusun 14.840'ı Müslüman, 4.197'si ise gayrimüslimdir⁷. Şehirdeki Müslüman nüfusun oranı % 78, gayrimüslim nüfusun oranı ise %22'dir.

Gayrimüslim nüfusu oluşturan etnik unsurlar Rum, Ermeni ve Yahudi'dir. Hristiyan nüfusu, Ortodoks, Katolik ve Protestan mezhebine mensup olanlar oluşturmaktaydı. Ancak bu etnik ve dinî nüfusun oranlarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu arada, bu bilgilerden

¹ 1307 Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesi, s.139.

² Ancak istifade ettiğimiz Halep Vilâyeti Sâlnâmesi'nde, mevcut nahiyeye sayısı verilmesine rağmen, kazaya eklenmiş olan bu yeni nahiyelerin adları yazılmamış olduğundan, bu sırada hangi nahiyelerin eklendiğini bilmemekteyiz. Bkz. 1317 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi,s.211.

³ 1321 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi,s.252-256.

⁴ 1322 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi,s.280-281

⁵ Bkz. 1326 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi, s. 262.

⁶ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul, 2008, s. 205; Şinasi Çolakoğılu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, Ankara, 1991, s. 148.

⁷ 1304 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi, s.166.

gayrimüslim nüfusun büyük çoğunluğunun şehirde yaşamakta olduğu da anlaşılmaktadır⁸.

Şehirdeki Müslüman nüfusun etnik ve mezhep durumunu gösteren bir kayıt yoktur. Ancak sâlnâmelerde verilen bilgilerden, şehirde konuşulan dilin Türkçe olduğu sürekli kaydedilmektedir. Günümüzde de Kilis şehrinde halk arasında Türkçe dışında başka bir dilin veya bazı mahallî dillerin dahi konuşulmaması kayıtlardaki bu bilgileri teyit etmektedir. Dolayısıyla bu bilgiden hareketle şehirdeki Müslüman nüfusun büyük bir çoğunluğunun Türk nüfusu olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Ayrıca bu bilgiden gayrimüslim nüfusun da Türkçe konuştuğu anlaşılmaktadır.

1889-90 yılında şehirdeki nüfus, toplam 4.100 hanede oturmaktaydı. Müslüman nüfusa ait 37 cami, 14 mescit, 8 medrese, 4 tekke ve 2 mektep bulunmaktaydı. Gayrimüslimler ise 4 kilise ve 2 havraya sahipti. Bu kiliselerden her biri ayrı bir mezhep ve etnik guruba ait olup şehirde Rum, Ermeni, Katolik ve Protestan kiliseleri mevcuttu⁹.

Bu tarihten sonraki yıllara ait verilere göre Kilis şehrinde; 1892-93 yılında 34 mahallede toplam 4.335 hane¹⁰, 1898-99'da 4.500 hane¹¹, 1903-04'de 35 mahallede 4.710 hane¹² ve 1908'de ise 33 mahallede 4.731 hane tespit edilmektedir¹³. Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi; XX. yüzyıl başlarında Kilis şehrinin nüfusunda ve hane sayısında sürekli bir artış seyrinin var olduğudur. Ancak bu döneme ait sâlnâmelerde, meydana gelen bu nüfus artışı hakkında aydınlatıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Tahminimizce bu hızlı şehirleşmenin başta gelen sebeplerinden biri, Kilis ve çevresinde göçebe yaşayan çeşitli aşiret ve cemaatlerin, artık yerleşik hayata geçmeye başlamasıdır.

Kilis Kazası'nın bu tarihlerdeki nüfus seyri şu şekildeydi: 1890 yılında kazanın toplam nüfusu 72.066 kişi idi. Bu nüfusun 67.817'si Müslüman, 2630'u Ermeni-Ortodoks, 362'si Ermeni Katolik, 333'ü Protestan, 302'si Rum ve 622'si ise Yahudi idi¹⁴. Müslüman nüfus kaza

⁸ Erdinç Gülcü, "Halep Vilâyeti Sâlnâmelerine göre Kilis (idari ve sosyal durumu)", *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Antakya, 2004, s. 160-168.

⁹ *1307 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.139.

¹⁰ *1313 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.191.

¹¹ *1316 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.207.

¹² *1321 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.249.

¹³ *1326 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi*, s.254.

¹⁴ *1308 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi*, s. 170.

içerisinde en büyük kitle olup oranı %94, ikinci büyük kitleyi Ermeniler oluşturmakta olup, Ortodoks ve Katolik mezhebine mensup olanların toplam oranı %4, Yahudi nüfusun oranı ise %1 idi.

1908 yılında kazanın toplam nüfusu 72.803 kişi idi. Bu toplam nüfusun 65.766'sı Müslüman, 3729'u Ermeni Ortodoks, 385'i Rum, 342'si Protestan, 327'si Ermeni Katolik, 565'i Yahudi ve 1689'u da yabancı uyruklu idi¹⁵. Ancak yabancı olarak kaydedilen nüfusun mensubiyeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu tarihte Müslümanların toplam nüfus içerisindeki oranı %90, Ermenilerin %6, yabancıların %2, Yahudilerin % 1 idi.

Osmanlı Devleti'nde 1914 yılında yapılan son nüfus sayımında Kilis Kazası'nın toplam nüfusu 84.814 kişi idi. Nüfusun din ve mezheplere göre dağılımı şu şekildeydi: 78.905'i Müslüman, 3.934'ü Ermeni Ortodoks, 376'sı Ermeni Katolik, 434'ü Rum, 775'i Musevi ve 390'ı Protestan idi¹⁶. Bu toplam nüfus içerisinde Müslümanların oranı % 93, Ermenilerin oranı % 5, diğer Hristiyan nüfusun oranı %1 ve Yahudilerin % 1 idi.

Bu verilere göre; 1908 yılına nispetle altı yıl içerisinde kazanın nüfusu 11.011 kişi artmıştır. Nüfus artışı en fazla Müslüman nüfusta görülmekte olup, bu artışın sebebini tahminimizce bölgede yapılan aşiret iskânları, Kafkaslarda ve Balkanlarda yaşanan felaketler nedeniyle Anadolu'ya gelen muhacirlerin yerleştirilmesidir. Müslüman nüfusta görülen bu büyük artışa karşın, başta Ermeniler olmak üzere, gayrimüslim nüfusta olağanüstü bir gelişme görülmemektedir.

2. Suriye Cephesinin Düşmesi ve M. Kemal Paşanın Kilis'e Gelmesi

I. Dünya Savaşının başlamasından bir süre sonra, Osmanlı Devleti de, İttifak devletleri yanında savaşa girdi. Osmanlı Devleti'nin katılımıyla birlikte, savaş alanı daha da genişleyerek, İtilaf devletlerine karşı yeni cephe açıldı. Yeni cepheleden biri de Sina-Filistin cephesi¹⁷ olup, bu cephenin açılmasını özellikle Almanya istemişti.

Sina-Filistin cephesinde, Osmanlı Devleti'nin IV. Ordusu bulunmaktaydı ve komutanlığına da Cemal Paşa getirilmişti. İngilizlere

¹⁵ 1326 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi, s. 262.

¹⁶ Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁷ Bu cepheyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Genelkurmay Başkanlığı, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi, Sina- Filistin Cephesi*, C.IV, Kısım 2, Ankara, 1986.

karşı açılan bu cepheyle, Süveyş kanalından İngilizlerin uzaklaştırılması hedeflenmekteydi. Ancak çeşitli askeri harekâtlar düzenlendiyse de, istenilen başarı sağlanamadı ve ciddi kayıplar verilmesine neden oldu.

Bu askeri harekâtları başarıyla bertaraf eden İngilizler, Filistin ve Suriye topraklarını ele geçirmek amacıyla karşı saldırıya geçti. Bu arada 1916'da İngilizlerin destek ve tahrikiyle, Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile oğlu Faysal bir Arap krallığı kurmak hayaliyle isyan başlattılar. Bu isyan hareketi; Arapların, Osmanlılara karşı topyekûn isyan etmelerini sağlamamışsa da, İngiliz harekâtına önemli bir destek sağladı¹⁸.

Filistin ve Suriye'de İngiliz ilerleyişinin durdurulamaması üzerine Enver Paşa, Halep'te ordu komutanlarıyla bir toplantı yaptı. Toplantı sonrasında, bu cephede yeni düzenlemelere gidilerek Yıldırım Ordular Grubu kuruldu(15 Temmuz 1917). Bu grup içerisinde yeni bir ordu yani 7. Ordu teşkil edildi ve bu ordunun komutanlığına da M. Kemal Paşa getirildi¹⁹.

İlk safhada İngiliz ilerleyişi, ısrarlı Osmanlı direnişi karşısında yavaş şekilde devam etmekteydi. Fakat savaşın sonlarına doğru ve bilhassa Eylül 1918'den itibaren İngiliz ilerleyişi hareketli bir safhaya girdi. Bu ilerleyiş karşısında Suriye topraklarında tutunamayan Osmanlı kuvvetleri önce Halep'e çekildi ise de, 26 Ekimde İngiliz ve Arap isyancı kuvvetlerinin Halep'i işgal etmesi üzerine, 7. Ordu Halep'in kuzeyine doğru geri çekilmek zorunda kaldı. İngiliz ve Arap kuvvetleri Halep'in kuzeyine doğru ilerleyişe devam etmek istedilerse de, 7. Ordunun şiddetli direniş karşısında pek fazla ilerleme kaydedemediler. Böylece Osmanlı kuvvetleri Halep'in kuzeyinde, İskenderun-Beylan-Der el-Cemal-Tel el-Rıfat ve doğuya uzanan yeni bir savunma hattı oluşturdu. Bu savunma hattı, Mondros Mütarekesinin imzalandığı sırada Osmanlı kuvvetlerinin bulunduğu hat olup, daha sonra bu hat içerisine Antakya'da dâhil edilerek *Misâk-ı Milli*'nin güney sınırlarını oluşturmuştur²⁰.

Suriye cephesinde Osmanlı kuvvetlerinin yenilgiye uğrayarak geriye çekilmesi hadisesi yaşanırken, Kilis havalisinde yaşayan bazı Arap kökenli vatandaşlar, bu durumu fırsat bilerek Suriye'deki Arap hareketini

¹⁸ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elazığ, 2003, s.8-9.

¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Sina-Filistin Cephesi*, s.69-70; Ö. Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara, 2004, s.273-274.

²⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Sina- Filistin Cephesi*, s. 682-727; Ö.O. Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 314-320.

desteklemeye karar vererek harekete geçtiler. Bu maksatla Fellah nahiyesinin ileri gelenleri ile nahiyeye bağlı köylerin muhtarları bir araya gelerek, “*Kilis Havalisi Arap Cemiyeti*” adında bir cemiyet kurdular. Cemiyet faal olduğu yerlerde; 14 Ekim 1918’de duvarlara ilanlar asarak, Emir Faysal yönetiminde bağımsız bir Arap hükümetinin kurulacağını ve hatta Kilis ve çevresinin de bu hükümete bağlanacağı yönünde propagandaya başladılar. Cemiyetin bir diğer faaliyeti ise; Türk tahakkümünden kurtulduklarında yakın bir zamanda bağımsızlığını kazanacak olan Arap hükümetine katılacaklarını ve Emir Faysal’ın emir ve iradesine gireceklerini bildiren 80 imzalı bir mazbata hazırlamak oldu. Bu mazbatayı Şerif Hüseyin’e ulaştırmak üzere bir heyeti, 16 Ekimde yola çıkardılar. Ancak bu heyet Halep’e varmadan Osmanlı zabitleri tarafından yakalandı ve yargılanmak üzere Halep Harp Divanına sevk edildi²¹.

Fakat Arap milliyetçilerinin faaliyetleri bununla da bitmediği, hatta Halep’in İngiliz ve Arap isyancı kuvvetleri tarafından ele geçirilmesinden sonra, bu hareketin daha da bir ivme kazandığı görülmektedir. Nitekim Faysal’ın, Kilis Belediyesine bir karar sureti göndererek, Arap topraklarının bir parçası olduğu iddiası ile Kilis’i, Arap hükümetine teslim etmelerini istedi. Bunun üzerine Kilis Belediye Başkanı Osman Fazlıhağaoğlu, Belediye Meclisini topladı. Meclis üyeleri bu talebi büyük öfkeyle karşıladılar ve toplantı sonucunda Kilis halkının hissiyatına rehber olacak şekilde, Kilis’in teslim edilmeyeceğini ve hatta gerekirse silahla karşı konulacağını bildiren bir karar aldılar²².

Bununla beraber, Kilis açısından tehlike bu şekliyle kalmadığı da aşikârdı. Nitekim bazı Arap aşiretlerinin, Türk kuvvetlerinin Halep’ten çekilmelerinden sonra, Kilis’in köylerine baskınlar vermeye başlamaları ve çapulculuklarda bulunmaları, Kilis için tehlikenin kapıda olduğunu göstermekteydi. Bu maksatla Kilis’i bu saldırılardan korumak ve emniyetini sağlamak amacıyla, Kilis Kaymakamı İbrahim Bey başkanlığında, Hacı Tahir-zâde Mehmet Efendi (Müslüman Bey) ve Hacı Şerif-zâde Mehmet Celaleddin (İslam Bey)’in sevk ve idaresinde 40 kişiden oluşan bir milis kuvveti oluşturuldu. Bu milisler merkez kuvvet olarak görev yapacaktı. Bunlar dışında, daha önce mahallelerin emniyet

²¹ Şinasi Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 15-16; Halil İbrahim İnce, *Milli Mücadele’de Kilis*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2004, s. 13-15.

²² Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 15-19; H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 13-15.

ve asayişini sağlamak amacıyla kurulan mahalle milis teşkilatı ve süvari milisler bulunmaktaydı. Süvariler, şehir içerisinde devriye olarak gezecekler, ayrıca dışarıdan gelecek Arap çetelerin düzenleyecekleri saldırıları önlemek ve çeteleri takip ederek tenkil eylemekle görevliyidiler²³. Şehrin etrafında gerekli olan yerlerde kontrol noktaları ve siperler oluşturularak, şehir geceli gündüzlü silahlı milisler tarafından korunmaya başlandı²⁴.

Kilis'te bu hareketlilikler yaşandığı sırada, 7. Ordu Halep'ten kuzeye doğru çekilmiş ve ordu karargâhı da Katma'ya taşınmıştı. Arap isyancı grupların, Müslimiye'den Antep istikâmetini tutmuş oldukları ve onları takiben İngiliz kuvvetlerinin de bu tarafa doğru gelmekte olduğu haberi, 7. Ordu komutanı M. Kemal Paşa'ya ulaştı. Bu haberi alır almaz M. Kemal Paşa, İngiliz tehdidine karşı gerekli tedbirleri almak amacıyla Kilis'e gitmeye karar verdi. Bu maksatla Kilis Kaymakam İbrahim Süreyya Bey'e Kilis'e geleceğine dair bir telgraf dahi çekti. Ancak bu telgraf Kilis'e ulaşmadığı için M. Kemal Paşa'nın Kilis'e geleceğine dair bir bilgi bulunmamaktaydı.

M. Kemal Paşa'nın aracı 28 Ekim akşamı Kilis'e gelmek üzere yola çıktı. Araç şehre yaklaştığında, şehri korumakta olan silahlı milisler tarafından yolu kesildi. Ancak milisler arasında bulunan Saraç Mehmet, Çanakkale savaşı sırasında paşanın emir çavuşluğunu yapmış olduğundan paşayı tanımış ve paşayı alarak doğruca şehir merkezinde bulunan Mevlevihane'ye getirmiştir. Bu sırada Kaymakam İbrahim Süreyya Bey ve ilgililere Mevlevihane'de yapılacak olan toplantı için haber verildi. Toplantıda, Kilis'in boşaltılarak, Poyraz'daki Resul Otman dağlarında cephe oluşturulması hususunu M. Kemal Paşa teklif etti. Fakat Kilis'in ileri gelenleri, şehrin harap edilmesini istemediklerinden, bu teklife karşı çıktılar. Paşa da bu teklifinde pek ısrarcı olmayarak Kilis'e silah ve cephane yardımında bulunacağına dair söz verdi. Ayrıca Kilis halkının almış olduğu bu tedbirlerden de yeterince memnun kaldığını ifade ederek, yaklaşık altı saat kaldığı Kilis'ten ayrıldı²⁵.

M. Kemal Paşa'nın Kilis'e gelişinden iki gün sonra, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandı. Mütareke uyarınca, Osmanlı

²³ Mehmet İslam, "Kilis Kuvvayı Millîye Harekâtı", *Genç Kilis Gazetesi*, 25 Eylül 1960, s.1-2.

²⁴ Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, Neşr. Osman Vehbi, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1932, s.29-30.

²⁵ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 22-27; H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 23-24.

orduları terhis ve silahları da teslim edilecekti. Katma'da bulunan 7. Ordunun ambarlarında bulunan silah, eşya ve yiyecek maddelerinin Kilis'e nakledilmesini, M. Kemal Paşa emretmişti. Ancak nakil işi tamamlanmadan İngilizlerin, Katma'yı bombalamaları ve ambarlarda bulunan bütün malları ele geçirmeleri, bu önemli sevkiyatın gerçekleşmesini önlemiştir²⁶. M. Kemal Paşa da ordusunun lağvedilmesi sebebiyle, 13 Kasım'da İstanbul'a dönmek zorunda kaldı²⁷.

3. İngiliz İşgal Dönemi

I. Dünya savaşının cephelerde en şiddetiyle devam ettiği sıralarda, bu savaştan galip çıkacak tarafın kendileri olduğuna inanan İtilaf devletleri, savaş sonrasının planlarını da hazırlamaya başlamıştı. Bu bağlamda, itilaf devletlerin arasında yoğun bir diplomatik trafik yaşanmaktaydı. Taraflar arasında sürdürülen bu müzakerelerde tartışılan sorunların ilk sırasını, Osmanlı topraklarını nasıl paylaşacakları konusu teşkil etmekteydi. İtilaf devletleri arasında çeşitli zamanlarda yapılan bu görüşmelerde, aralarında sağladıkları mutabakatlar doğrultusunda, bazı gizli anlaşmalar dahi imzalamışlardı. İşte bu antlaşmalardan biri de 16 Mayıs 1916'da, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan *Sykes-Picot Antlaşması*'dır. Bu antlaşmaya göre; Adana'dan Sivas'a kadar olan Anadolu'nun bir kısmı, Suriye toprakları ile Musul, Fransa'ya; Musul hariç Irak topraklarıyla, Fransız mıntıkasıyla Hicaz ve Necid arasındaki, İran hududundan Akaba'ya ve Filistin'in güneyine kadar uzanan topraklar İngiltere'ye bırakılacaktı²⁸.

Mütarekenin imzalanmasından sonra, İtilaf devletleri savaş sırasında hazırladıkları paylaşma projelerini hayata geçirmeye başladılar. Ancak İngiltere, Fransa ile imzaladığı *Sykes-Picot* antlaşmasına rağmen, önemli petrol kaynaklarına sahip Musul'u elde etmeyi düşünmekteydi. Bu hedefini gerçekleştirmek amacıyla mütarekeden hemen sonra, 7. maddeye dayanarak bir oldubitti ile Musul'a girdi. Bununla da kalmayan İngiltere, Anadolu'nun güney kısımlarında bulunan Urfa, Antep, Maraş ve Kilis'i de işgal etti²⁹. Böylece İngiltere, Fransa'ya karşı önemli bir koz

²⁶ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 17.

²⁷ Kâmuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, İstanbul, 1986, s. 220.

²⁸ K. Gürün, *a.g.e.*, s.69; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara, 1987, s. 2; Hikmet Bayur, "Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devletinin paylaşılması hakkında yapılan anlaşmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Ankara, 1975, s. 42-43.

²⁹ K. Gürün, *a.g.e.*, s. 263-264.

elde etmiş oldu. Çünkü Anadolu'nun güneyinde yer alan bu topraklar, Fransa'nın gelecekteki hedefleri açısından önemi büyüktü ve o artık bir tercih yapmak zorundaydı³⁰. Nitekim daha sonra İngiltere'nin düşündüğü gibi, Fransa bu yerleri geri alabilmek için, Musul'u İngiltere'ye bırakmayı kabul etmiştir.

İngilizler ilk olarak keşif amacıyla; 13 Aralık 1918 günü, bir İngiliz kaymakamının komutasında 20 civarında nefer ve zabitanın yer aldığı, ikisinde mitralyöz bulunan dört otomobille, Halep'ten Kilis'e geldiler. Hükümet binasında kaymakamla bir görüşme yaparak, ambarların mevcudu, ot ve samanın bulunup bulunmadığı, jandarma kadrosunun miktarı, Kilis'te ikâmet edecek olan bir general için uygun bir yerin olup olmadığı gibi hususlarda bilgiler aldıktan ve gerekli tetkikleri yaptıktan sonra, Halep'e geri döndüler³¹.

İngilizlerin bu tetkikleri, Kilis'i işgal niyetinde olduklarını göstermekteydi. Nitekim yapılan bu ilk keşiften kısa bir süre sonra, sözde zahire bahanesiyle gelen İngiliz subayların, daha sonra bu kışı Kilis'te geçirmek için kaymakamlıktan izin almaları ve akabinde şartların uygun olduğuna kanaat getirilmesiyle birlikte, Hintli askerlerden oluşan bir İngiliz süvari taburunu yola çıkardılar. Böylece İngilizler, Aralık 1918'in sonlarına doğru Kilis'i tamamen işgal etti³².

İngilizler, kurnazca bir yöntemle Kilis'i ele geçirdikten sonra; bu seferde Suriye'de kendi güdümlerinde kurmayı amaçladıkları Arap hükümetine, burayı da dâhil etmek için çeşitli entrikalar çevirmeye başladılar. Bu maksatla bir kısım Arap aşiretlerini silahlandırarak, Kilis'in köylerini işgal etmeleri için tahriklerde bulundular. 12 Mart 1919 tarihli bir belgede, Kilis'e bağlı Azaz ve Com nahiyesi taraflarında 190 köyün Araplar tarafından işgal edildiğinden bahsedilmektedir ki³³, bu tahriklerin hangi aşamaya ulaştığını gözler önüne sermektedir.

Yine 22 Şubat 1919'da Halep'te meydana gelen olayların Kilisliilerin tahrikleri sonucu çıktığını bahane eden İngilizler, kısa bir süre sonra Kilisli aydın ve ileri gelenlerinden 16 kişiyi tutukladılar. Bununla

³⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, 1999, s.105.

³¹ ATASE. Arşivi, Kutu No: 68, Gömlek No: 67, Belge No: 67-1.

³² Kilisli Kadri, *age.*, s. 30-31; H. İ. İnce, *agt.*, s. 31. Ancak Genç Kilis Gazetesine hatıralarını anlatan Mehmet İslam, İngilizlerin işgal tarihini Ocak 1919 olarak vermektedir. İşgale katılan İngilizlerin askeri kuvvetinin 200 kişi olduğunu söylemektedir. Bkz. Mehmet İslam, *a.g.m*, 25 Eylül 1960, s.2.

³³ ATASE. Arşivi, Kutu No: 78, Gömlek No: 127, Belge No: 127-1.

da yetinmeyen İngilizler, bölgedeki bütün yiyecek maddelerine çok azı dışında el koyarak³⁴, Kilis halkını cezalandırmak ve hatta onların gözlerini korkutmak istemişlerdir.

İngiliz işgali ile ortaya çıkan meselelerinden biri de, Kilis'in idarî açıdan nereye bağlanacağı konusuydu. Kilis'in bir kısım ileri gelenleri ile özellikle de güneyde köyleri ve toprakları kalan bazı zenginler, Kilis'in Halep'e bağlanmasını yani Suriye'de kurulmaya çalışılan Arap hükümetine dâhil olmasını istemekteydiler. Ancak Kaymakam İbrahim Süreyya Bey ile *Heveskârani Maarif Cemiyeti*'ne mensup vatansever insanlar Kilis'in, Antep Mutasarrıflığına bağlı olmasını arzu etmekteydiler. Hatta bu sırada Amerikan Kızılhaç Örgütüne mensup olduklarını söyleyen birkaç yabancı uyruklu kişiler gelerek Neşet Efendi Hanına yerleşirler. Bunlar halkla ve özellikle de Suriye'ye bağlanmayı isteyen kişilerle görüştüler³⁵. Bir takım etkili insanların, bu şekilde bir temayül içerisinde girmeleri ve faaliyet göstermelerine tahammül edemeyen Kaymakam İbrahim Süreyya Bey, görevinden istifa etti³⁶.

Bu arada İngilizlerin, Kilis'i işgal etmeleri, Ermeniler arasında da büyük sevinçle karşılanmıştı. Fakat Ermeniler, İngilizleri tahrik etmeye çalışmalarına rağmen, onlar bu tahriklere kapılmadıkları gibi, halkın üzerine çok fazla da gitmemişlerdir. Ancak bununla beraber, tehcir sırasında Türklerin sözde el koydukları Ermeni mallarının geri verilmesi için kurulan komisyonlarda, Ermenilerin bir kısım yanıltıcı bilgilerine alet olan İngilizler, Türklere ait bazı mallara haksızca el konulmasını sağlamışlardır³⁷.

İngiliz işgali döneminde; Kilis'te, İngilizlere karşı silahlı bir mücadele hareketi görülmedi. Ancak bu dönemde, daha sonra teşkil edilecek olan *Kuva-yı Milliye* hareketinin ilk nüvesi bu devrede oluşmuştur. Kilis'i Suriye'ye bağlama girişimleri, Ermeni tahrikleri gibi hadiseler, Kilisli vatanseverlerin bir araya gelerek örgütlenmelerini sağlamıştır. Böylece gizliden gizliye örgütlenmeye başlayan

³⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi I*, s. 106.

³⁵ Maalesef bu talepler, daha sonra Londra Konferansı sırasında Fransızlar ve İngilizler tarafından, TBMM. Hükümetinin temsilcisi Bekir Sami Beyin önüne konularak, sözde bu gibi isteklerin var olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Bkz. Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 57-58.

³⁶ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 58; Ş. Çolakoğlu, *Kilis Tarihi Üzerine Denemeler*, Ankara, 1995, s.112.

³⁷ Kilisli Kadri, *a.g.e.*, s. 31.

vatandaşlar, bir kısım hadiselerle tepki vermek amacıyla protesto, miting ve çeşitli eylemler düzenlemişlerdir³⁸.

Bu hususta Kilis'te rastlanılan ilk organizeli hareket *Cemiyet-i İslamiye* çatısı altında gerçekleşmiştir. *Cemiyet-i İslamiye* teşkilatı ilk olarak, İslam dünyasının önde gelen şahsiyetleri tarafından Berlin'de kurulduktan sonra, Mısır, Suriye vb. gibi ülkeler yanında, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de faaliyet göstermiştir³⁹. Kilis'te de bu cemiyetin bir şubesi, eski mebuslardan ve ulemeden Hacı Mustafa Efendi başkanlığında kurulmuştur. Cemiyetin üyeleri arasında; Salih-zâde Hacı İsmet, Neci oğlu Burhan, Topal oğlu Neşet, Yavaşca Muhtar, Salih oğlu Abdülkadir, Mehmet Cemalettin (İslam Bey), Mehmet Fehmi (Molla Recep), Canbolat-zâde Ali Fuat vs. şahıslar bulunmaktaydı. Cemiyetin görünürdeki amacı, Anadolu'da felakete uğrayanlara yardım etmektir. Fakat 200 kadar faal üyesi bulunan bu cemiyete baskın verilerek defterlerine el konulması üzerine⁴⁰, cemiyet yeraltına çekildi ve faaliyetlerini gizli şekilde yürütmeye başladı. Bu cemiyetin yerine daha çok *Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti* (Eğitim Gönüllüleri Cemiyeti) ön plana çıktığı görülmektedir. Cemiyet, görünürde bilime ve kültüre ilgi duyanların oluşturdukları bir kültür derneğiydi⁴¹. Ancak bununla beraber, İngiliz işgali döneminde cemiyet fırsat buldukça düzenlediği miting ve protesto eylemleri ile sesini duyurmaktaydı. Cemiyetin başlıca üyeleri arasında; Ahmet Rami (Atan), Asaf (Sarıca), Sait (Baytaç), Mahir (Canbolat), Mahir (Atabekli), Hüseyin Fevzi (Sansal), Hasan Kâmil (Demirbaş), İslam Bey, Müslüman Bey, Mücahit Bey vs. yer almaktaydı⁴².

Kilis, İngiliz işgali altında yaklaşık 11 ay kaldı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi; Fransa, İngiltere'nin Anadolu'nun güneyinde yaptığı bu işgalleri, Sykes-Picot Antlaşması uyarınca kendi hesabına düşen yerler olduğunu savunmakta ve mevcut bu duruma itiraz etmekteydi. Aynı şekilde İngiltere de, Sykes Picot Antlaşmasıyla Fransa'ya kaptırılmış olduğu Musul'u geri almak istemekteydi. Bu sebeple, İngiltere ile Fransa arasında uzun süren sıkı pazarlıklar neticesinde, Eylül 1919'da iki taraf arasında *Suriye İtilafnamesi* olarak tanınan antlaşma imzalandı. Bu

³⁸ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 58-61.

³⁹ Ö. O. Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 39-40; Abdülkerim Rafik, "Türkiye-Suriye ilişkileri (1918-1926)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Çev. Sabahattin Samur, S. 88, İstanbul, 1994, s.52-53.

⁴⁰ Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Ankara, 1952, s.10.

⁴¹ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 45.

⁴² Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 76-77.

antlaşma ile Musul, İngiliz hâkimiyetinde kalırken; karşılığında işgal ettiği Suriye ve Anadolu'nun güneyindeki yani Urfa, Maraş, Antep ve Kilis'in de içinde yer aldığı topraklardan, 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren askerlerini çekmeye başlayacaktı⁴³. Böylece Kilis'te İngiliz işgali dönemi sona ererken, yeni bir işgal dönemi de başlamaktaydı.

Suriye İtilafnamesinden sonra, Antep'e gelen Fransız komutan ile Antep'te bulunan İngiliz işgal kuvvetleri komutanı arasında yapılan görüşme sonucunda Antep, Kilis ve Maraş'la ilgili bir bildiri hazırlandı. Bildiride; İngiliz işgali altında bulunan bu yerlere Fransız kuvvetinin geleceği, Fransız kuvvetinin de İngiliz kuvveti gibi itilaf kuvvetlerinin cümlesinin vekili olduğu, salâhiyet ve vazifelerinin tamamen aynı olduğu ifade edilmekteydi⁴⁴.

Nihayet İngiliz işgal kuvvetleri, itilafnamede sözü edilen 1 Kasım tarihini dahi beklemeden, bu yerlerden çekilmeye başladı.

4. Fransız İşgali Dönemi

İngilizlerin çekilmeye başlamasıyla birlikte, Fransız işgal kuvvetleri bölgeyi işgale giriştiler. 29 Ekim 1919 tarihinde Ermeni unsurlarının da yer aldığı bir Fransız öncü birliği Kilis'e girdi. Önce şehrin muhtelif yerlerine yerleşen Fransız askerleri, daha sonra Askerlik Şubesine baskın düzenlediler ve ele geçirdikleri bütün belge ve defterleri yaktılar⁴⁵. Bu sırada, Kilis kaymakamlığına bir nota veren Fransız komutan; Ermenilerin yerleştikleri kışla, Belediye Hanı ve Askerlik Şubesinin çevresindeki bütün hanelerin, tahliye edilmesini istedi⁴⁶.

Kilis halkı ise, Fransızların bölgeyi işgal edeceğinden haberleri olmasından itibaren infialdeydiler. Fransızların, Ermenilerle birlikte Çukurova bölgesinde Türk halkına karşı işledikleri cinayet ve fecaatlerden haberdar olduklarından, burada da aynı felaketlerin yaşanacağından korkmaktaydılar. Bu maksatla, Fransızların şehri işgal etmesi karşısında, *Heveskârân-ı Maârif Cemiyetinin* ileri gelenlerinin öncülüğünde, işgalin yapıldığı gün öğlen namazından sonra Canpolat (Tekye) Camii avlusunda, büyük bir protesto mitingi düzenlendi. Mitinge

⁴³ Ö. O. Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 21-22; Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 376-378.

⁴⁴ ATASE. Arşivi, Kutu No: 105, Gömlek No: 101, Belge No: 101-4.

⁴⁵ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 61.

⁴⁶ ATASE. Arşivi, Kutu No: 119, Gömlek No: 76, Belge No: 76-2.

yaklaşık on bin kişi katılmıştı⁴⁷. Bu mitingde Hacı Ahmet Efendi-zâde Galip (Salihoğlu) çok coşkulu ve etkili bir hitapta bulundu. “*Kalkın ey gaflet içinde olanlar*” diyerek başladığı konuşmasında; “*Dedelerimizin, ölülerimizin gömülü olduğu bu kutsal topraklarımıza düşman giriyor. Siz, ey en büyük dinin sancağını açanlar. Siz, ey tarihe destanlar yazanlar. Şimdi istiklâl günü hamiyet günüdür. Hür doğduk, hür yaşadık, hür ölmeliyiz. Düşman bu topraklara adım atarsa hep beraber savaştım, hep beraber ölelim*” sözleriyle, halkı duygulandırmış ve ağlatmıştır⁴⁸.

Bu arada aynı gün, kaza halkı adına Kilis Belediye Reisi Osman Fazlı Bey, Sivas'ta bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesine bir telgraf çekerek, işgali bildirdi ve yapılması gerekenleri sorarak yardım istedi⁴⁹. Bu telgrafa Sivas'tan cevap gecikmemiş ve hemen iki gün sonra Heyet-i Temsiliye Başkanı M. Kemal Paşadan, Osman Fazlı Bey'e bir telgraf ulaşmıştır. 31.10.1919 tarihli olan bu telgrafta; hür yaşama azminde olan Kilislilerin, ikinci defa haksızca bir işgale uğradıklarına dair gönderilen telgrafı aldığı ifade eden M. Kemal Paşa, millî haklarımızı azim ve kararlılıkla kesin olarak korumaya devam için, millî bir teşkilatlanmaya özen gösterilmesi gerektiğini ve bu hususta gerekli yardımların da yapılacağını bildirdi⁵⁰.

Kilis halkının bu heyecan ve galeyanına rağmen Fransızlar, şehri işgal ettikten sonra, şehirde baskı ve zulüm siyasetlerini olanca şiddeti ile halk üzerinde uygulamaya başladılar. Halkın can, mal ve namus güvenliği kalmamıştı⁵¹. Ancak bu baskı ve zulme karşı, halkın sessiz kalması da düşünülemezdi. Nitekim Fransız askerlerinin bu zulmüne karşı ilk eylem, Kasım 1919'da Sakıp Bey tarafından gerçekleştirildi. Fransız askerlerinin, sözde kadın kılığına girmiş militaristlerin etrafta dolaştığı iddiasıyla, yer yer örtülü kadınları rahatsız etmeleri, halkın tepkisini çekmekteydi. Sakıp Beyin eylemi de, Cumhuriyet caddesinde meydana gelen böyle bir hadiseden kaynaklanmıştı. Sarhoş bir Fransız askerinin, caddeden geçmekte olan bir kadına tacizde bulunduğunu gören Sakıp Bey, olaya neden olan Fransız askerini öldüresiye dövdü. Bu olay, halk arasında büyük bir infiale ve tepkiye yol açtı. Bu arada halkın bazı ileri

⁴⁷ ATASE. Arşivi, Kutu No: 270, Gömlek No: 38, Belge No: 38-2; Kilisli Kadri, a.g.e., s. 31.

⁴⁸ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 60-61.

⁴⁹ ATASE. Arşivi, Kutu No: 270, Gömlek No: 38, Belge No: 38-2.

⁵⁰ ATASE. Arşivi, Kutu No: 270, Gömlek No: 38, Belge No: 38-1.

⁵¹ Kilisli Kadri, a.g.e., s. 33-34.

gelenleri, durumun ciddiyetini anlatmak üzere Jandarma Komutanı Yusuf Ziya Bey'e şikâyetinde dahi bulundular⁵².

Olayların gittikçe büyüdüğünü gören Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, olayları yatıştırmak yerine halkı tehditle susturmak istedi. Bu maksatla, Fransız komutan bir ilan hazırlatarak şehrin çeşitli yerlerine kaymakamlık vasıtasıyla astırdı. İlanda baştan sona çok vahim ifadeler yer almaktaydı. Ancak bu ilanda en dikkat çeken ve ürperten husus; "*Kargaşalık çıkması halinde telef olacak veyahut yaralanacak bir Fransız askerine karşılık yerliden iki adamın kurşuna dizileceği ve bunların da kur'a ile tespit olunacağı*"⁵³ şeklinde yer alan bu ifadelerdi. Bu sözler, Fransız işgal kuvvetlerinin ne kadar insaniyetten ve hukuktan uzak olduklarının da açık itirafıydı.

Kilis'teki bu hadiselerden, Sivas'ta bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi Başkanı Mustafa Kemal Paşa da haberdar edildi. Hatta Sivas'ta kurulmuş olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyeleri de hemen harekete geçerek, Dahiliye Nezaretine ve İstanbul'da bulunan yabancı temsilciliklerine, bu olayları kınayan ve şikâyetinde bulunan telgraflar çektiler⁵⁴.

4.1. Kilis'te Kuva-yı Milliye Teşkilatının Kuruluşu

Fransızlar, Güney Anadolu'da işgal ettikleri yerlerde Ermeni çetelerinin Türk halkının üzerine saldırmalarına göz yummaları yanında, Diyarbakır taraflarında ve Suriye bölgelerindeki Ermenileri, bu bölgeye göç etmeleri için çaba sarf etmekteydiler. Buna karşılık, bölgede yaşayan Türkleri de başka yerlere göçe zorlayarak bölgede Ermeni nüfusun çoğunluğu teşkil etmesini planlamaktaydılar⁵⁵.

Fransızların güneyde oynadıkları bu oyun, bölgede yaşayan Türk halkının güvenliğini ve varlığını tehlikeye sokmaktaydı. Bu nedenle, bölgede bir an önce halkın güvenliğinin sağlanması için, millî teşkilatlanmaya gidilmesi elzem hale gelmişti. Nitekim *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, güney cephesi ile ilgili bir kısım yeni düzenlemelere gitti. Bu düzenlemeye göre cephe üç kısma ayrılmakta

⁵² Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 78-80; Mehmet İslam, *a.g.m.*, 27 Eylül 1960, s.1.

⁵³ *ATASE. Arşivi*, Kutu No: 104, Gömlek No: 11, Belge No: 11 (1-2); Kutu No: 109, Gömlek No: 128, Belge No: 128 (1-2); H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 65-67.

⁵⁴ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 81.

⁵⁵ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara, 1999, s.156.

olup, Maraş, Antep ve Kilis ikinci bölgede yer almaktaydı. Bu bölgenin sınırları; birinci bölgenin Bahçecik-Kozan-Osmaniye hattının doğusu ile üçüncü bölgenin Adıyaman, Samsat, Birecik hattının batısında kalan bölgeydi. Bu bölgenin güvenliği ve sorumluluğu, Sivas'ta bulunan 3. Kolorduya ve bölge içinde bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine verildi⁵⁶.

İkinci bölgenin organize edilmesi ve kurtarılması faaliyetini yürütmek amacıyla, bir Heyet-i Merkeziye teşkil edilmek suretiyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. İşgal altında olmayan Elbistan ise, cemiyetin merkezi olarak seçildi⁵⁷. Bölgede cemiyetin teşkilatlanışı, işgal altında olmayan yerlerde açıktan, işgal altında olan yerlerde ise *Cemiyet-i İslamiye* adıyla gizli şekilde yapılacaktır⁵⁸.

Bölgede millî teşkilatlanmanın başladığı sıralarda, esareten kurtularak Kilis'e gelen Mehmet Sait(Şahin Bey), Yemen'den arkadaşı olan Mehmet Fehmi (Molla Recep) ile görüşmüş ve ondan Kilis'te millî direniş için örgütlenme içerisinde olduklarını öğrenmişti⁵⁹. Bu duygularla Kilis'ten ayrılarak Antep'e gelen Mehmet Sait, burada yakın arkadaşı olan Heyet-i Merkeziye üyesi Muhtar Bey vasıtasıyla cemiyet üyeleriyle tanıştı. Mehmet Sait, Antep'te yaptığı görüşmeler sonunda "*Kilis Yolu Kuva-yı Milliye Kumandanlığı*" vazifesini kabul etti⁶⁰.

Mehmet Sait, bu görevi üstlenmesinden sonra artık kod adı olarak Şahin ismini kullanır ve herkes onu artık Şahin Bey olarak tanıyacaktı. Şahin Bey ilk iş olarak, Kilis çevresinde bulunan köylerden topladığı 100 kişilik gönüllü milis kuvvetiyle, Kızılburun-Kertil mevkiilerini tutmaya başlar. Bu sırada Kilis'ten Antep'e gitmek üzere, 3 Şubat 1920 tarihinde 150 arabadan oluşan bir erzak kolu ile iki piyade bölüğü ve bir süvari

⁵⁶ ATASE. *Arşivi*, Kutu No: 350, Gömlek No: 108, Belge No: 108-1; H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 74-75.

⁵⁷ Daha sonra cemiyet merkezini Kılıç Ali Bey, Maraş ve Antep Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak, Antep-Maraş arasında önemli bir mevkiye sahip olan Pazarcık'a taşıdı. Bkz. Y. Akbıyık, *a.g.e.*, s. 162-165.

⁵⁸ Nitekim bu karar doğrultusunda Kilis'te de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı yerine, zaman zaman Cemiyet-i İslamiye adı ön planda tutulmuştur. Bkz. Y. Akbıyık, *a.g.e.*, s. 161.

⁵⁹ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 84-86; Mehmet İslam, *a.g.m.*, 27 Eylül 1960, s.1.

⁶⁰ Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası*, Gaziantep, 1974, s. 31-33; S. Üzel, *a.g.e.*, s. 17; Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 86-88.

takımının desteğinde, bir Fransız kuvveti yola çıktı. Bu durumu haber alan Şahin Bey, Kızılburun-Dazburun tepelerinde yolu keserek konvoyu beklemeye başladı. Fransızlar bu durumdan habersiz bu mevkie ulaşmalarıyla birlikte, milisler şiddetli ateşle Fransızların ilerleyişini durdurur ve iki taraf arasında şiddetli çatışma meydana gelir. Ancak bu beklenmedik saldırı karşısında şaşkına dönmüş olan Fransız kuvveti, bazı askeri kayıplar vermeleri üzerine yola devam edemeyeceklerini anlayarak geri çekilerek Kilis'e döndü⁶¹.

Kilis-Antep yolu üzerinde, Fransızlarla ikinci sıcak çatışma 18 Şubat 1920 tarihinde gerçekleşti. Bu sırada Antep'te bulunan Fransız kuvvetleri, silah ve cephane bakımından sıkışık durumda olduklarından, Kilis'ten yardım istemişlerdi. Bu talep üzerine bir Fransız erzak kolu, bir süvari takımı ile iki dağ topuyla takviyeli bir piyade taburunun korumasında, Kilis'ten hareket etti. Ancak Şahin Bey'e bağlı milislerin yoğun ateşiyle karşılaşan bu Fransız konvoyu da, Kilis'e geri dönmek zorunda kaldı⁶². Şahin Bey'in kazandığı bu başarılar, bölgedeki halkın Kuva-yı Milliye'ye daha fazla güven duymasına ve dolayısıyla örgütlenmenin hız kazanmasına da önemli katkı sağladı⁶³.

Şahin Bey, Antep-Kilis yolu üzerinde mücadeleye başladığı sıralarda, daha önce Cemiyet-i İslamiye ve Heveskârân-ı Maârif Cemiyeti'nde yer alan vatanseverler, Kilis'te Kuva-yı Milliye'yi örgütlenme çabası içerisine girdiler. İslam, Sakıp ve Müslüman Beyler, şehir ile köyler arasında bağlantı kurmaya ve örgütlenme faaliyeti yürütürlerken; Molla Recep'te Maarif Kahvehanesi'ne giden Kilisli gençleri, davaya kazandırmaya çalışmaktaydı⁶⁴. Ancak bu faaliyetler yürütülmesine karşın, bu örgütlenmenin tek elden organizesini sağlayacak ve bu sorumluluğu en iyi üstlenecek bir kumandana ihtiyaç vardı. Fakat kumandanlık konusunda, Kuva-yı Milliye'yi örgütlemeye çalışanlar, kendi aralarında bir ihtilafın çıkmasından korkmaktaydılar. Bunun için, aralarında yaptıkları müzakereler sonucunda, Kilis dışından bir kişinin kumandan olarak başlarına geçmesinin, daha uygun olacağına karar verdiler. Kilisli vatanseverlerin kendi aralarında aldıkları bu kararı bildirmek üzere İslam Bey ile Çapar Abdo'yu, Antep'in Sakçagözü

⁶¹ ATASE. Arşivi, Kutu No: 329, Gömlek No: 148, Belge No: 148-1; Kutu No: 330, Gömlek No: 47, Belge No: 47-2; Lohanlızade M. Nureddin, *a.g.e.*, s.32-33.

⁶² Lohanlızade M. Nureddin, *a.g.e.*, s.33-34; Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 34.

⁶³ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 82-83.

⁶⁴ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 76, 86.

Nahiyesi'ne gönderdiler. Şubat 1920'de Maraş'ın işgalden kurtulmasından sonra kumandanlar, Hurşit Ağa ile görüşmek üzere Sakçagözü'ne gelmişlerdi. Bölgedeki Kuva-yı Milliye'nin önde gelen kumandanları, Hurşit Ağa'nın evinde bir araya geldikleri sırada, İslam Bey ile Çapar Abdo bu toplantıya katılarak Kilis'te alınan kararı bizzat burada bulunanlara bildirdiler. Yapılan toplantı sonucunda; Antep cephesine Yüzbaşı Kılıç Ali, İslâhiye cephesine Yüzbaşı Yörük Selim ve Kilis cephesine de Yüzbaşı Kâmil Polat'ın kumanda etmesine karar verildi⁶⁵.

Sakçagözü'ndeki toplantı sonucunda Kilis Kuva-yı Milliye Kumandanlığına getirilen Polat Bey ile Kilis'ten gelen temsilciler arasında yapılan görüşmede, millî kuvvetlerin Kürt Dağı bölgesinde bulunan Meydanki'de toplanmasına karar verildi. Bu görüşmeden sonra Polat Bey, gerekli hazırlıklarını tamamladıktan sonra, beraberinde bulunan birkaç adamıyla birlikte Mart ayının başlarında Meydanki'ye geldi⁶⁶. Polat Bey Meydanki'ye geldikten sonra ilk iş olarak, 3 Mart 1920 tarihinde bir emir yayınladı. Bu emirde genel olarak; Kilis'teki milis kuvvetlerin yeniden teşkilatlandırılması, iaşe ihtiyacının karşılanması ve organizeli halde faaliyetlerin yürütülmesi hususları yer almaktaydı⁶⁷.

Milis kuvvetleri Mart ayı başlarında (tahminimizce Polat Beyin Meydanki'ye geldiği sıralarda) Kurt Kulağı ve Raco istasyonlarında bulunan Fransız karakollarına saldırılar düzenlendi⁶⁸. Bu saldırıları

⁶⁵ Mehmet İslam, *a.g.m.*, 28 Eylül 1960, s.1.

⁶⁶ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 74, 96, 100; Mehmet İslam, *a.g.m.*, 28 Eylül 1960, s.1. Polat Beyin Meydanki'ye geldiği tarihi, Ş. Çolakoğlu Şubat ayının sonları olarak vermektedir. Ancak Polat Bey'in Meydanki'de yayınladığı ilk genel emri 3 Mart 1920 tarihindedir. Bu nedenle Polat Bey'in Meydanki'ye Mart ayının ilk günlerinde gelmiş olması daha muhtemeldir.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 100; H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 87-88.

⁶⁸ Suriye ve Anadolu'nun güney kısımlarını Fransa adına işgal etmekle görevlendirilmiş subaylardan Yüzbaşı Andrea'nın kaleme aldığı ve Erkân-ı Harbiye Miralayı Kadri'nin tercüme ettiği günlükte bu hattın Kuva-yı Milliye tarafından sürekli saldırıya uğradığı hususunda şunları söylemektedir: "Çeteler nakliyâtımızı sekte-dâr etmek için Kemalilerden emir alıyorlar ve bunu pek güzel ifâ ediyorlardı. Ekseriyetle Meydanı Ekbez ile ve Raco arasındaki demiryolu kat' olunuyordu ve hatta birkaç defa Katma'nın hemen takriben on kilometre kadar uzağındaki Kurtkulağı istasyonuna doğru olan hattı kesilmişti. Bir Tabur hatta bir Bölük ile geçer geçmez hemen tamir husûsâtında kullanılan

düzenleyenler arasında; Kilis'teki Fransız askerini dövme hadisesinden sonra şehirden ayrılarak Meydanki ve Çamlıca taraflarında örgütlenme faaliyetlerini sürdüren Sakıp Bey, Ahmet Ruto Ağa, Abdullah İslam, Seydo Diko Ağa ve Şeyh Abdi (Gelen) de bulunmaktaydı. Hatta bu baskında; Sakıp Bey ve arkadaşlarının Kilis Hükümet Konağı'ndan kaçırdıkları bir Ramazan topu da kullanıldı.⁶⁹ Çatışma sırasında birkaç Fransız askeri öldürüldü, 35 civarında Cezayir kökenli Fransız askeri ise esir alındı. Sakıp Bey esir alınan bu Fransız askerlerini işgalden kurtulmuş olan Maraş'taki Kolordu merkezine götürerek teslim etti⁷⁰.

Bu sırada Antep'teki savunmayı kırmaya çalışan Fransızlar, askeri yardıma ihtiyaç duymaktaydılar. Bu maksatla bir kez daha Şahin Bey'in tuttuğu Kilis-Antep yolunu açmayı zorlamak amacıyla yeni bir Fransız birliğini 17 Mart 1920 tarihinde Kilis'ten yola çıkıttı. Bu durumun haber alınması üzerine Fransız birliğinin geçmesini önlemek amacıyla Şahin, İslam ve Sakıp Beyler Kuva-yı Milliye müfrezeleriyle Seve boğazını tuttular. Fransız askerlerinin Seve boğazına ulaşmasıyla birlikte iki saat süren bir sıcak çatışma yaşandı. Ancak düşman birliği çok güçlü olmasından dolayı Kuva-yı Milliye müfrezeleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Fransız birliği de yolun güvenli olmadığını görerek Kilis'e dönmek zorunda kaldı⁷¹.

Polat Bey Meydanki'ye geldikten sonra bölgede yaşayan başta Okçu İzzeddinli aşireti⁷² olmak üzere çeşitli aşiretleri ve aşiret beylerini Kuva-yı Milliye'ye kazandırmak için büyük çaba sarf etmiştir. Bu hususta önemli ölçüde başarı sağlandığı da görülmektedir. Nitekim aşiretlerden alınan yardımlarla Katma-İslahiye demiryoluna yapılan saldırı ve Darmık Savaşı buna en iyi örnek teşkil etmektedir.

Fransızların asker ve silah sevkiyatında kullandıkları Katma-İslahiye demiryolu hattını kullanılamaz hale getirmek için plan yaptı. Hedef, Akbez - Raco arasında bulunan ve Mesekanlı Köyü'ne yakın iki

ameleyi himaye için gönderiliyor ve fakat hat tamir edilib de bir veya birkaç tren geçtikten iki üç gün sonra başka bir yerden yine hattın kat' edildiği haberi alınmıyordu". Bkz. Erkân-ı Harbiye Miralayı Kadri, *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*, Yayına Haz. Erdal Açıkse, Elazığ, 2010, s. 6.

⁶⁹ Mehmet İslam, *a.g.m.*, 28 Eylül 1960, s.1.

⁷⁰ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 85-86.

⁷¹ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 107-108; Mehmet İslam, *a.g.m.*, 28 ve 29 Eylül 1960, s.1.

⁷² Bkz. Mustafa Öztürk, "İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Yücel Özkaya'ya Armağan)*, Ankara, 2005, s.29-45.

sırt arasına kurulmuş olan 30 m. yüksekliğinde ve 50 m. uzunluğunda olan demiryolu köprüsüne ve köprüyü korumakta olan Fransız karakoluna saldırmaktı. Polat Bey'in yönlendirdiği Ahmet Ruto, Şeyh Abdi ve Amik Beylerinden Mursal oğlu Ahmet Bey'e bağlı kuvvetler 24 Mart 1920 tarihinde köprü kuşatıldı ve köprüyü korumakta olan Fransız karakolu yayılım ateşine tutuldu. Açılan ateş sonucunda bir Fransız subayı ve köprüden atlayan bir Ermeni kökenli çavuş öldü, 40 Fransız askeri de esir alındı. Köprü ise tahrip edilerek kullanılmaz hale getirildi. Ertesi günü Maraş' a gitmek üzere Kilis'ten hareket eden 600 kişilik bir Fransız taburunun gelmekte olduğunu haber alan Polat Bey hemen harekete geçerek plan yaptı. Bu plana göre; bölgede bulunan aşiret ağalarına bağlı milis kuvvetleri ile Seve boğazında yapılan çatışmadan sonra bu tarafa gelmiş olan İslam ve Sakıp Beyler, Fransız taburunun yolunu kesmek üzere Darmık Dağı eteklerinde ve Bekobası'nda tedbir alacaklardı. Kendisi de Bülbül Nahiyesi ve civarında yer alan köylerden kuvvet toplayarak yardımlarına gidecekti. Nihayet 26 Mart günü Fransız taburu dağın eteğinde yer alan dar vadiden tek sıra halinde geçmeye başladı. İlk ateşi Sakıp Bey açtı ve böylece iki taraf arasında yaklaşık iki saat devam eden büyük bir çatışma yaşandı. Bu mücadele sonunda Fransız taburunun tamamının imha edildiği, buna karşılık milis kuvvetlerinin aralarında Sakıp Bey'in de bulunduğu on şehit ve on kadar da yaralı olduğu ifade edilmektedir⁷³. Milislerin, demiryolu köprüsünü tahrip ve bir tabur askeri de imha etmeleri, Kuva-yı Milliye'nin bölgede elde ettiği en önemli başarılarından biridir.

Kilis'te bulunan Fransız İşgal Kuvveti, 25 Mart günü Kilis'ten sadece Maraş'a değil, ondan daha büyükçe bir kuvveti⁷⁴ Antep'e gitmesi için yola çıkardı. Fransızlar bu büyük kuvvetle Kilis-Antep yolunu açmayı ve Antep'teki kuvvetlerine yardım ulaştırmayı umuyorlardı.

⁷³ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 74-75, 101-106; Mehmet İslam, *a.g.m.*, 29 Eylül 1960 s. 1-2, 30 Eylül 1960, s.1; H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 88-91. Hatta Darmık Dağı (Hisar) Savaşı sırasında Bulamac Köyü'nden Fat-i Rendi (Güzel Fatma'dan kısaltmadır) adında dul bir kadının ateşin ortasına atılarak yüksek bir kayaya çıkması ve savaşımları teşvik etmek üzere sözler söyleyip zilgıt çalması, diğer taraftan aşiretin mensubu birçok kadın ve çocuğun mevzilere cephe ve su taşınması da bir kahramanlık örneğidir. Bkz. M. Öztürk, *a.g.m.*, s. 41-42.

⁷⁴1 Cezayir Avcı Taburu, 1 Senegal Avcı Taburu, 1 Müstemleke Taburu, 2 Süvari Bölüğü (1'i atlı piyade), ½ İstihkâm Takımı, 65'lik 1 adet cebel bataryası, 1 seyyar hastane olmak üzere toplam 2500 kişi, 1400 hayvan ve 400 arabadan oluşmaktaydı. Bkz. Miralay Kadri, *a.g.e.*, s. 8-9.

Şahin Bey ise Kilis'ten bir Fransız kuvvetinin hareket ettiği haberini alır almaz, ne pahasına olursa olsun yolu tutmak amacıyla hemen hazırlıklara başlayarak hem çevre köylere haberler göndererek milis toplamaya çalıştı, hem de Antep Kuva-yı Milliyesi'nden yardım istedi. Bu arada Fransızları durdurmak amacıyla da Kızılburun–Dazburun–Kantara üzerinde bir savunma hattı oluşturdu. 26 Mart günü sabahında Fransız kuvvetleri Kızılburun–Dazburun–Kantara hattına ulaşmaları üzerine, Kuva-yı Milliye müfrezeleri ateşe başladılar. Bunun üzerine Fransız top bataryası, müfrezelerin bulunduğu tepeleri yoğun bir top ateşine tuttu. Top ateşi ve bazı Fransız birliklerinin saldırıya geçmesi karşısında, müfrezeler geriye çekilmeye başladılar. Fransız kuvveti bunun üzerine tekrar yürüyüşe geçerek gün içerisinde Sinnep Köprüsü'ne vardılar. 27 Mart günü Kuva-yı Milliye müfrezeleri ile Fransız kuvvetleri arasında önce Kazıklı tepelerinde sıcak çatışma yaşandı. Top ateşi karşısında müfrezeler geri çekilmek zorunda kaldılar. Gün içerisinde ikinci çatışma, Beşgöz Hamı'na doğru yerleşmiş olan müfrezelerin Fransız ilerleyişini durdurmak istemeleri sebebiyle yaşandı. Ancak buraya da Fransız kuvvetlerinin yoğun ateş açması üzerine Kuva-yı Milliye müfrezeleri bu defa Elmalı tepelerinde yeni bir savunma hattı oluşturdular. 28 Mart günü sabahında iki taraf arasında Bostancık kayalıkları ve Elmalı Köprüsü çevresinde şiddetli çatışmalar yaşandı. Fransızların asker ve silah üstünlüğü karşısında müfrezeler çatışmaya uzun süre dayanamayarak geri çekilmek zorunda kaldılar⁷⁵. Bu şiddetli çatışmada Şahin Bey, Fransızların Elmalı Köprüsü'nü geçmemesi için insanüstü bir gayretle savaşmasına rağmen, sonunda maiyetindeki on sekiz kişiyle beraber köprü üzerinde şehit düştü⁷⁶.

Kilis-Antep yolunun Kuva-yı Milliye milisleri tarafından tutulmuş olmasından dolayı yaklaşık üç aydan beri Antep ile herhangi bir irtibat sağlayabilme ve yardım gönderebilme imkânı bulamayan Fransızlar, ancak yola çıkardıkları büyük bir askeri kuvvet ve üstün silahlar ile yoğun bir çatışma sonunda dördüncü günde Antep ile yeniden bağlantı sağlayabildiler. Bu üç günlük savaşta Türk milislerin kaybı yaklaşık olarak 100 şehit ve 300 yaralı, buna karşılık Fransızların ise ikisi subay olmak üzere 4 ölü ve biri subay olmak üzere 25 yaralı bulunmaktaydı⁷⁷.

⁷⁵ Miralay Kadri, *a.g.e.*, s. 8-14; Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 112-113.

⁷⁶ Lohanlızade M. Nureddin, *a.g.e.*, s.34-35.

⁷⁷ Miralay Kadri, *a.g.e.*, s. 14-15.

Şahin Bey'in şehit olmasından sonra Kilis-Antep yolunun tutulması görevi Alaattin Bey'e verildi. Fakat bir süre sonra maiyetindeki milislerin dağılması sebebiyle Polat Bey bölgeye gelerek yeniden kuvvet topladı ve yolun tutulmasını sağladı. Nisan ve Mayıs aylarında Fransızların Antep'e yardım göndermesini önlemek amacıyla Kuva-yı Milliye'nin cansiperane şekilde çaba sarf ettiğini ve yol üzerinde bu yüzden zaman zaman çatışmalar yaşandığını görmekteyiz.

Bu çatışmalardan biri; 7 Nisan 1920 tarihinde Antep'ten dönmekte olan Fransız kuvveti ile Kuva-yı Milliye milisleri arasında meydana geldi. Bu çatışmada milislerin Fransız kuvvetine verdirdiği kayıp 80 ölü ve yaklaşık bir o kadar da yaralı idi⁷⁸. 9 Mayıs'ta Antep'e gitmek üzere Kilis'ten hareket eden Fransız birliği ile Kızılburun'da meydana gelen şiddetli çatışma neticesinde, Fransız kuvveti geri dönmek zorunda kaldı. Yine 21 Mayıs'ta Kilis'ten hareket eden dört tabur piyade ve iki bölük süvariden oluşan Fransız kuvvetine Geneyik'te kurulan pusu neticesinde yaklaşık 200 Fransız askeri öldürüldü⁷⁹.

Bu arada Polat Bey Kilis-Antep yoluna daha yakın olmak düşüncesiyle karargâhını Cercik Köyü'ne taşıdı. Bu karargâh aynı zamanda 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışından sonra kurulan Ankara Hükümeti'ni temsil eden yerel yönetimin merkezi olacaktı. Bu maksatla Kilis Heyet-i Merkeziyesi adı altında başkanlığını Kâmil Polat Bey'in yaptığı, Molla Recep (Mehmet Fehmi), İslam Bey, Müslüman Bey ve Ahmet Remzi (Güres) Bey'in üye bulunduğu bir yönetim oluşturuldu. Yerel yönetim işlerinden başkanlığını Molla Recep'in başkanlığında bir heyet sorumlu olacaktı. Bu heyetin ilk işi Kuva-yı Milliye'ye bir an önce iâşe temin etmektir. Bölgede dirlik ve düzenin sağlanması yani asayişten sorumlu kolluk görevini İslam ve Müslüman Bey'ler yapacaklardı. Bu sırada Kilis Askerlik Şubesi'nin defter ve kayıtları çalınarak Cercik'e getirildi⁸⁰.

4.2. Ateşkes İlanı

İtilaf Devletlerinin San Remo'da Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasının esaslarını belirleyerek Osmanlı Hükümeti'ne sundukları bir dönemde, Fransa ile TBMM Hükümeti arasında ilk ilişkiler başladı. İki taraf arasında yapılan çeşitli görüşmeler neticesinde,

⁷⁸ ATASE. Arşivi, Kutu No: 819, Gömlek No: 188, Belge No: 188-1.

⁷⁹ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 106-112.

⁸⁰ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 166-167.

iki tarafında istekli olması üzerine bir ateşkes anlaşmasının yapılmasına karar verildi.

İki tarafta ateşkes anlaşmasından kendilerince faydalanmayı düşünmekteydiler. Fransa, I. Dünya Savaşı'ndan ağır bir mali yükü çıkmıştı. Bu yüzden 1919 yılından itibaren Fransa'da istikrarlı hükümetler kurulamamakta ve bir siyasi bunalım yaşanmaktaydı⁸¹. İşte bu siyasi bunalım yaşanırken, Güney Anadolu'da Fransız kuvvetleri ise sıkışmış durumdaydı. Bu bölgede Kuva-yı Milliye'nin başarılı çete savaşları vermesi ve irtibatla olduğu Suriye Arapları vasıtasıyla da Anadolu'ya gelen askeri yardımın engellenmesi, Fransa'nın durumunu kötüleştirmeye başlamıştı. İşte bu sebeple Fransa zaman kazanmak ve bu arada bölgedeki kuvvetlerine asker ve silah tedarikinde bulunmayı düşünmekteydi. M. Kemal Paşa ise; bu anlaşma vesilesiyle İtilaf Devletleri tarafından tanınmayan TBMM Hükümeti'nin tanınması sağlanabilir, bu anlaşma Fransa ile İngiltere'nin arası açabilir ve belki de Fransa, TBMM ile bir barış anlaşması imzalamaya ikna olabilir, diye düşünmekteydi. İşte bu düşüncelerle iki taraf arasında yirmi günlük bir ateşkes kabul edildi⁸².

Bu ateşkes antlaşmasına göre; 29/30 Mayıs gece yarısı başlayacak ateşkes yirmi gün sürecek, Fransızlar on gün içinde Pozantı, Sis (Kozan) ve Antep'i boşaltacaklar ve iki tarafta ellerinde bulundurdukları tutsakları karşılıklı olarak geri vereceklerdi⁸³.

Ancak ateşkes yapılmasına rağmen, Fransızların sözleşmeye uygun hareket etmemeleri üzerine M. Kemal Paşa çeşitli komutanlıklara ve Fransız Tümen Komutanı General De Lamaut ile ateşkesin ayrıntılarını görüşmek üzere Kilis'te bulunan Kaymakam (Yarbay) İrfan Bey'e⁸⁴ şifreli bir telgraf çekti. M. Kemal Paşa telgrafında özetle; Fransızların kendi tutsaklarını kurtarmak ve yapacakları saldırı hazırlığı için zaman kazanmaya çalıştıkları, masum Müslüman halkı tutuklamaya devam ettikleri, Ermeniler vasıtasıyla Müslüman halkı kırdıkları, geri verilen tutsaklara karşı aynı sayıda tutsağı salıvermedikleri gerekçeleriyle 18/19

⁸¹ K. Gürün, *a.g.e.*, s. 123-124.

⁸² Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Ankara, 1991, s. 69-72.

⁸³ Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları-II*, Ankara, 1995, s. 145-146; S. R. Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s.71-72

⁸⁴ *ATASE. Arşivi*, Kutu No: 55, Gömlek No: 54, Belge No: 54-1, 54-18.

Haziran gece yarısı bütün Fransız cephesinde ateşe başlayacaklarını⁸⁵ bildirmekteydi.

Görüldüğü gibi ateşkesten elde edilmesi beklenen gelişmeler gerçekleşmemişti. Bununla beraber ateşkes ile Kilis'te bazı olumlu gelişmelerde oldu. Bu gelişmelerden birincisi; Fransızlardan çok şeyler bekleyen Kilisli Ermeniler, yapılan bu ateşkes karşısında büyük hayal kırıklığına uğramış olmaları ki, tutumlarında beklenmedik bir tavır değişikliği görülmeye başlandı. Hatta Ermeni cemaatinin ileri gelenleri, Kilisli Ermeniler adına TBMM Başkanı M. Kemal Paşaya çektikleri telgrafta özetle; şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Türk vatandaşlarımızla Osmanlı toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak yaşamaya azmettiklerini⁸⁶ bildirmekteydiler. Kilisli Ermenilerin bu sözleri, tavır değişikliğinin hangi noktaya geldiğini göstermesi açısından çok dikkat çekicidir.

İkinci önemli gelişme ise; daha önce Kuva-yı Milliye'ye aleyhtarı olan Kilis eşrafından bazı kimseler, 14 Haziran 1920 tarihinde Kefergani Köyü'nde Polat Bey ile bir araya gelerek Kuva-yı Milliye'ye ve TBMM'nin her emrine uyacaklarına dair yemin etmeleridir⁸⁷. Ayrıca eşraf ile yapılan müzakereler sonucunda; süvari bölüğünün noksanlarının tamamlanması, piyadenin elbise ve iye ihtiyacının temin edilmesi, Fransızlara erzak satışının önlenmesi, Kuva-yı Milliye'nin iye ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması için vergi konulması, Londra'da devam eden barış görüşmelerine telgraflar çekerek İstanbul Hükümeti'nin görüşlerinin geçerli olmayacağını duyurulması, vb. gibi esasları içeren on üç maddelik bir anlaşma yapıldı⁸⁸.

Bu arada ateşkes arifesinde başlayan ve ateşkes döneminde hareketlenmenin olduğu bir başka gelişme ise; bu sıralarda Suriye'de bir devlet kurmayı uman ve önceleri Fransa ile iyi ilişkilere sahip Emir Faysal, Fransa ile ihtilafa düşünce TBMM ile ilişki kurma çabası içerisine girmesidir. Bu maksatla bizzat kendisi M. Kemal Paşa ile yazışma yaptığı gibi, bölgede bulunan bazı yöneticiler ile görüşmeler yapmaları için gönderdiği temsilciler vasıtasıyla bir işbirliği sağlamaya

⁸⁵ M. Onar, *a.g.e.*, s. 155.

⁸⁶ S. Üzel, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁸⁷ *ATASE Arşivi*, Kutu No: 55, Gömlek No: 54, Belge No: 54-63, 54-64.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 189-191; H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 141-144.

arzuladı⁸⁹. Nitekim bu görüşmeler sonucunda iki taraf arasında birincisi 2-3 Haziran 1920⁹⁰, ikincisi de 2 Temmuz 1920 tarihinde⁹¹ iki anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaların her ikisinde de Türk tarafına başkanlık eden Polat Bey olup, bu görüşmeler Kilis'in Kefergani Köyü'nde oldu. Hatta ikinci görüşmede Irak'tan da temsilciler de bulunmaktaydı ve onlarda anlaşmaya katıldılar. Bu yapılan anlaşmalarda dikkati çeken en önemli hususlar; düşmanı kovmak için işbirliği yapılması, askeri yardımda bulunulması, bilgi paylaşımı, suçluların yakalanarak karşı tarafa teslimi vb. gibi konular yer almaktaydı.

Ancak Türkiye-Suriye arasında bu yakınlaşmalar yaşandıysa da, Emir Faysal'ın kendi krallığında bağımsız bir Suriye kurma çabalarına karşın Fransa'nın Suriye'ye kendi mandasını kabul ettirme gayreti, Fransa ile Emir Faysal ilişkilerinin gerginleşmesine sebep oldu. Bunun üzerine Fransa Suriye'de askeri harekâta karar verdi. Halep'i işgal etmek amacıyla General Gobo 'nun kuvvetlerine katılmak üzere Kilis'ten General De Lamaut komutasında 3 Piyade Taburu, 2 Süvari Bölüğü ve 5 Bataryadan oluşan bir kuvvet Halep'e gitti. General Gobo komutasında Fransız kuvveti hiçbir direnme ile karşılaşmadan 23 Temmuz 1920'de Halep'i işgal etti⁹². Fransız kuvvetleri, 25 Temmuz 1920'de Şam'a girerek Emir Faysal yönetimine son verdiler⁹³. Böylece bu girişimden beklenen bir sonuç alınmadı.

4.3. Savaşın Yeniden Başlaması

Yirmi günlük ateşkesin sona ermesiyle birlikte iki taraf arasında yeniden çatışmalar başladı. Bu sırada Kilis ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı Polat Bey'in tayini 21 Haziran 1920'de Maraş'a çıktı. Ancak Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Recep Bey 23 Haziranda M. Kemal Paşa'ya telgraf çekerek durumun hassasiyetinden dolayı Polat Bey'in bir müddet daha Kilis'te kalmasını rica etti⁹⁴. Bu rica üzerine Polat Bey'in bir süre daha Kilis'te kaldığını görmekteyiz. Hatta 7

⁸⁹ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 439-442. A. Rafik, a.g.m., s.38-40.

⁹⁰ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 192.

⁹¹ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 442-443; Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 192-194.

⁹² Miralay Kadri, *a.g.e.*, s. 62-63.

⁹³ Ö. O. Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 446-449.

⁹⁴ *ATASE. Arşivi*, Kutu No: 766, Gömlek No: 149, Belge No: 149-1.

Ağustos 1920 tarihli bir yazıda Polat Bey'in yerine Mahmut Bey'in tayini hususu ifade edilmekte ise de⁹⁵, Polat Bey'in bir süre daha Kilis'te görevine devam etmiştir.

Ateşkesin bitmesi ile yeniden savaş başlarken TBMM Hükümeti, Güney Cephesinde yeni bir düzenlemeye gitti. 27 Haziran 1920 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile yeni kurulan Adana Cephesi Komutanlığına kolordu komutanı yetkisi ile Albay Selahattin Adil Bey atandı. Adana Cephesi, Mersin'den başlayarak Fırat ırmağınca uzanan Fransızlarla olan cepheyi içine almaktaydı. Bu cephe içerisinde bulunan sancak ve kazaların lojistik ve askerlik şubeleri de Adana Cephesi Komutanlığına verildi. Yine cephe içerisinde yer alan bölgelerde bulunan askeri birlikler ve millî kuvvetler Adana Cephesi buyruğuna gireceklerdi⁹⁶. Bu karar ile birlikte Kilis Kuva-yı Milliyesi de Adana Cephesi Komutanlığına yani 2. Kolordu'ya bağlandı. Artık bu cephede Fransızlarla yürütülecek mücadele tek elden ve bölgede bulunan gerek düzenli askeri birlikler ve gerekse milis kuvvetler bir koordine içerisinde hareket edeceklerdi.

Savaşın tekrar başlamasından sonra yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Fransızların Emir Faysal yönetimine karşı askeri harekâta katılmak amacıyla Kilis'ten ayrılan General De Lamout komutasındaki askeri kuvvet Halep'e gitmişti. Fransızların Kilis'te bıraktıkları askeri gücü 200 piyade, 50 süvari, 2 top ve birkaç tüfekten ibaretti⁹⁷. Bu büyük bir fırsat olmasına rağmen, yine de bu şartlar altında Fransızları Kilis'ten şu anda söküp atmak kolay görünmemekteydi. Evet Kuva-yı Milliye'nin ateşkestten istifade ederek şehirde ve köylerde güven kazandığı ve askere alınanların sayısı hayli arttığı doğrudur. Fakat askere alınanların iase ve silah temini konusunda hala sıkıntılar çekilmekteydi⁹⁸. Bu sebeple şimdilik Kuva-yı Milliye fırsat buldukça, şehir ve çevresinde çatışmalara girmekte, zaman zamanda sınırlı imkânlar ölçüsünde Fransızları rahatsız edecek şekilde şehir karşı taciz ateşler açılmaktaydı⁹⁹.

Bu arada Polat Bey gönderilen bir emir üzerine, Kilis'te geçici bir hükümet kurmak amacıyla harekete geçmiş ve oluşturulan geçici hükümet hakkında Antep Mutasarrıflığını ve 11Eylül 1920 tarihli bir yazıyla da Adana Cephesi Kumandanlığını bilgilendirmiştir. Bu düzenlemeye göre geçici hükümet; kaymakam, hâkim, mal müdürü,

⁹⁵ ATASE. Arşivi, Kutu No: 791, Gömlek No: 96, Belge No: 96-1.

⁹⁶ M. Onar, *a.g.e.*, s. 160-161.

⁹⁷ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 196-197.

⁹⁸ ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 21, Belge No: 21-1.

⁹⁹ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 150-154.

jandarma zabiti ve komiserden oluşmaktaydı. Bu görevlilerden hâlihazırda kaymakam, hâkim ve jandarma zabitinin mevcut olduğu, mal müdürü vekâletine Kuva-yı Milliye'den bir efendi, komiser vekâletine (asaleti de istenmektedir) de Polis Eyüp Sabri Efendi tayin edilmiştir. Ayrıca kaza altı nahiyeye ayrılarak her nahiyeye de vekâleten müdür tayin edildiği ve her nahiyenin ise 60 kûsur karyeden oluştuğu bildirilmektedir¹⁰⁰.

Bu düzenlemeyle bölgedeki idari boşluğun ve belirsizliğin tamamen ortadan kaldırılmaya yönelik bir adım olduğunu görmekteyiz. Artık Kilis Kazası, TBMM Hükümeti'ne bağlı bir yönetime kavuşmuş oluyordu.

Buna karşılık Fransızlarda boş durmuyor, gerek şehirde düzeni sağlamaya çalışırken, gerekse de çevre köylere karşı askeri harekâtlar düzenlemekteydiler. Bu harekâtlardan en dikkati çekenlerden biri; 26 Eylül 1920 tarihinde şafakla beraber 300 piyade ve 100 süvariden oluşan, beraberlerinde iki Kilisli şahıs Mülazım Nazmi Efendi ve Hasan Cüneydan ile beraberlerindeki çeteleri, ayrıca Halep'ten gelen süvari ve piyade ile Telhabeş Nahiyesi'ni baskın vermeleridir. Baskın karşısında Kuva-yı Milliye müfrezesi şiddetle mukavemet etmiş ve saldırıyı geri püskürttü. Fransız kuvveti kaçarken birkaç ölü ve yaralı ile bir esir kayıp vermişti. Hatta süvariler kaçan Fransız askerini Kilis'e kadar kovaladılar¹⁰¹. Aynı gün içerisinde Fransızlar, Hasan Cüneydan çeteleri ile birlikte Kefergani ve Telamisin'de bulunan Kuva-yı Milliye müfrezelerine saldırdı. Ancak bu baskında da başarılı olamayıp geri kaçmak zorunda kaldılar¹⁰².

Ancak çünkü saldırılarda başarılı olamayan Fransızlar, bu başarısızlığın intikamını almak için, 27 Eylül sabahı 500 piyade ve süvari ile birlikte 2 top, 4 mitralyöz ve 20 araba ile yeniden Telhabeş'i bastılar. Kuva-yı Milliye bu baskın karşısında bir süre mukavemet gösterdiyse de köyün kuzey ve güneyine çekilerek savunma hattı oluşturdular. Bugünkü çatışmada Fransızların kaybı 10 ölü 30'un üzerinde yaralı idi. Ayrıca Fransız askerleri çevre köylere de baskınlar vererek, masum insanları soyarak zahirelerine ve büyükbaş hayvanlarına da el koydular¹⁰³.

Bu baskınlarda dikkati çeken bir hususta; Fransızların bazı yerli kişileri elde ederek onların çete kurmalarına ve halka zulüm etmelerine

¹⁰⁰ ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 72, Belge No: 72-1.

¹⁰¹ ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 133, Belge No: 133-4, 133-11.

¹⁰² ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 133, Belge No: 133-3.

¹⁰³ ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 133, Belge No: 133-2.

göz yumarak halkı yıldırma çalışmalarıdır. Böylece halkın Kuva-yı Milliye'ye yönelmesinin önüne geçilecek ve başarı kazanması bu yolla engellenilmeye çalışıldı. Fransızlarla işbirliğinde bulunan Hasan Cüneydan, Kör Reşit, Katma Şeyhi Ahmet Ağa, Seydo, Diko, Tevfik oğlu Nazmi, Mülklü Hacı, Raco obasından Hamadioğlu Mehmet¹⁰⁴ vb. gibi elebaşları etraflarına çeteler toplayarak kurtuluşa kadar geçen bu süre içerisinde Kilis ve çevresinde halka büyük zulümlerde bulundular ve Fransız işgalinin devam etmesi için hizmette bulundular.

Fransızlarla işbirliği hususunda bir diğer konuda; Kuva-yı Milliye hakkında Fransızlara casusluk hizmeti verenlerin bulunmasıydı. Nitekim 4 Eylül 1920 tarihinde Kilis ve çevresinde dolaşan Kilis Tahrirat Kâtibi Nuri Efendi ve oğlu Antep Topçu Mülazımı Emin Efendi ile beraberlerinde iki kişi yakalanarak Antep'e sevk edildiler¹⁰⁵. Antep'te Divan-ı Harp'te yapılan yargılama sonucunda idama mahkûm oldular. Ancak idama mahkûm olanlardan Mazmahorlu İbo, son kez Özdemir Bey tarafından sorguya alınmış ve bu baba ile oğula iftira attığını ve bu şekilde ifade vermesi için ikna edenlerin, Kilis'te Fransızlara erzak müteahhitliği yapan Müteahhit Ökkeş ve babası olduğunu söylemesi üzerine Nuri Efendi ve oğlu Mülazım Emin Efendi beraat ettiler¹⁰⁶.

28 Ekim 1920 tarihinde Kilis-Katma yolu üzerinde bulunan Armutça Köyü civarından geçecek olan bir Fransız nakliye koluna İslam ve Müslüman Beylerin kumandasındaki müfreze pusu kurdu. Nakliye kolu 50 asker ve 15 eşya yüklü arabadan oluşmaktaydı. Yaklaşık iki saat devam eden çatışmaya Kilis'ten yardım gelmesi üzerine müfreze geri çekilmek zorunda kaldı¹⁰⁷.

30/31 Ekim 1920 gecesi Kilis'te bulunan düşman karargâhına otuz kişilik bir müfreze, beraberlerinde getirdikleri top ile baskında bulundu. Birkaç saat süren çatışma sırasında karargâha 25 top mermisi atıldı. Zayıf hakkında bir bilgi bulunmamakla beraber, açık karargâha yapılan baskında Fransızlara pek çok kayıp verdirildiği tahmin edilmekteydi¹⁰⁸.

Fransız askeri Telhabeş'te kalmaya devam ettiği için 31 Ekim günü bir süvari müfrezesi köyün arkasına gönderilmiş ve Hacı civarında

¹⁰⁴ ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 108, Belge No: 108-1; Kutu No: 1071, Gömlek No: 149, Belge No: 149-1; Kutu No: 1030, Gömlek No: 20, Belge No: 20-2; Kutu No: 1329, Gömlek No: 25, Belge No: 25-1.

¹⁰⁵ ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 61, Belge No: 61-1.

¹⁰⁶ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 202-203.

¹⁰⁷ S. Üzel, *a.g.e.*, s. 179-180.

¹⁰⁸ ATASE. Arşivi, Kutu No: 937, Gömlek No: 114, Belge No: 114 -1, 114-2.

Fransız süvarileri ile çatıştı ve ellerinde bulunan köylülerden aldıkları develeri geri aldılar¹⁰⁹. Fransızlar bu saldırı sonucunda önceden boşaltılan Telhabeş'i tamamen ateşe verdiler¹¹⁰.

1 Kasım 1920 tarihli bir belgeden, tayini çıkmasına rağmen yaklaşık dört aydan beri görevine devam eden Polat Bey'in yerine, Cephe Topçu Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Recep Bey'in tayin edildiği ve Recep Bey'in Cengin'e gelmek üzere hareket ettiğini öğrenmekteyiz. Recep Bey'e verilen emre göre Kilis ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanlığı şark (doğu), garp (batı) ve cenup (güney) akıncı müfrezelerinden oluşacaktı. Şark ve garp müfrezeleri Kilis-Katma hattının şark ve garp mıntukalarında, cenup müfrezesi Harim civarında bulunacak ve bu müfreze İbrahim Hanano Bey'in kumandasında olacaktı¹¹¹.

Recep Bey'in Kilis'te kumandanlığı çok fazla sürmedi. Antep harekâtı sebebiyle Fırka Kumandanlığı tarafından göreve çağrılınca, Antep'e gitmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Recep Bey'in yerine 24 Aralık 1920 tarihinde Yüzbaşı Abdüllatif Bey vekâleten Kilis ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanlığına atandı¹¹². Ancak Abdüllatif Bey, Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Merkeziyesi'yle ve Kuva-yı Milliye mensubu bazı kimseler ile ters düştü. Bu tartışmalar üzerine Abdüllatif Bey 8 Ocak 1921 tarihinde Fırka Kumandanlığına durumu özetleyen bir rapor yazdı. Raporda; Kilis Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şimdiye kadar kontrolsüz vazife ifa ettiğini, alınan kararların ve faaliyetlerin şahsi çıkarlar doğrultusunda olduğunu, Kilis müfrezesinin de başıboş gezen serkeş kimselerden oluştuğunu ve imtiyaz sahibi bir hukuka sahiplermiş gibi davrandıkları¹¹³ vb. hususlar yer almaktaydı.. Bunun üzerine 2. Kolordu Kumandanlığından gönderilen Yüzbaşı Faik Bey ilk başta İslam ve Müslüman Beylerin de aralarında olduğu 5 kişiyi ve daha sonra da 45 kişiyi Maraş'taki Kolordu Merkezine götürdü ve bu kişiler tahkikat için 15 gün süre ile Maraş'ta kaldılar¹¹⁴. Bu hadise karşısında Polat Bey de 14 Şubat 1921 tarihinde Fırka Kumandanlığına bir yazı gönderdi. Polat Bey yazısında; Maraş'a gönderilen bu 50 kişinin sevk ve idaredeki hata yüzünden ufak tefek kabahatleri olmakla beraber,

¹⁰⁹ ATASE. Arşivi, Kutu No: 937, Gömlek No: 114, Belge No: 114 -1, 114-2.

¹¹⁰ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 157-158.

¹¹¹ ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 131, Belge No: 131-1, 131-2; Kutu No: 796, Gömlek No: 132, Belge No: 132-1, 132-2.

¹¹² H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 164-165.

¹¹³ ATASE. Arşivi, Kutu No: 805, Gömlek No: 80, Belge No: 80-6.

¹¹⁴ H. İ. İnce, *a.g.t.*, s. 166-167.

şimdiye kadar elde edilen başarıların arkasında bu kişilerin önemli katkısı bulunmakta olup, memleketlerine istek ve vicdanla hizmet etmekte oldukları hususlarına işaret etmekteydi. Hatta bu hassas dönemde durumun bu şekilde devam etmesi halinde, önemli hizmetlerde bulunan akıncı müfrezelerinin dağılmasına sebebiyet olacağı¹¹⁵ hususunu da hatırlatmaktaydı. 2. Kolordu Kumandanlığı Polat Bey'in bu yazısını dikkate almış olmalı ki, bu yazıdan bir hafta geçmeden 21 Şubat 1921 tarihinde Polat Bey yeniden Kilis ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanlığına atadı¹¹⁶.

Elbette ki Kilis Kuva-yı Milliyesi'nde yaşanan bu tartışmalar, bölgede Fransızlarla yürütülen mücadeleyi olumsuz etkilemiştir. Nitekim bu dönemde Kuva-yı Milliye'nin Fransız kuvvetlerine karşı düzenlediği eylemlerde bir yavaşlamanın olduğu gözlemlenmektedir.

2. Kolordu Kumandanlığından Fırka Kumandanlığına 3 Şubat 1921 tarihli bir yazıda, Kilis ve Havalisi Kumandanlığı emrine 25. Alaya bağlı 3. Taburun 9. Bölüğü Kilis'e verildiği bildirilmektedir. Ayrıca 4. Atlı Süvari Bölüğünün yarısı Süvari Nısf (Yarım) Bölüğü olarak Kilis'e gönderilecekti¹¹⁷. Bu düzenlemeler, artık bölgede düzenli ordunun oluşturulmasına yönelik atılan önemli adımlar olarak görebiliriz.

Polat Bey'in Kilis'teki bu ikinci Kuva-yı Milliye Kumandanlığı görevi çok fazla sürmedi. 27 Mart 1921 tarihinde Polat Bey'in yerine, daha önce Kilis Asker Şubesi Reisliğinde bulunmuş olan ve hâlihazırda Antep Alay Kumandanı olan Binbaşı Mahmut Bey tayin edildi. Ayrıca Mahmut Bey, Kilis Kaymakamı Cemal Bey'in rahatsızlığı sebebiyle gitmesi uygun görüldüğünden, onun yerine Kaymakamlık görevine de vekâlet edecekti¹¹⁸.

Kilis'te bu gelişmeler olurken; İtilaf Devletlerinin düzenlediği ve 21 Şubat 1921 tarihinde başlayan Londra Konferansı'na TBMM Hükümetini temsilen ve başkanlığını Bekir Sami Bey'in yaptığı bir heyet katıldı. 11 Mart 1921 tarihinde TBMM Hükümeti'ni temsil eden Bekir

¹¹⁵ ATASE. Arşivi, Kutu No: 805, Gömlek No: 89, Belge No: 89-6.

¹¹⁶ ATASE. Arşivi, Kutu No: 1329, Gömlek No: 12, Belge No: 12-1, 12-2.

¹¹⁷ ATASE. Arşivi, Kutu No: 1329, Gömlek No: 9, Belge No: 9-1. Ancak bu düzenleme Polat Bey göreve başladığı sırada hala yapılmadığını 3 Mart 1921 tarihli yazıdan anlamaktayız. Bu tarihte Kolordu Komutanlığı yapılan bu düzenlemeyi yeniden bildirmektedir. Bu düzenlemeler bölgede düzenli ordu oluşturmaya doğru atılan önemli adımlardı. Bkz. ATASE. Arşivi, Kutu No: 1329, Gömlek No: 9, Belge No: 9-2.

¹¹⁸ ATASE. Arşivi, Kutu No: 808, Gömlek No: 187, Belge No: 187-1.

Sami Bey ile Fransız Başbakanı A. Briand arasında bir görüşme oldu ve neticede bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre; iki taraf arasındaki savaşa son verilmesi ve Fransız askerinin bölgeden çekilmesi öngörülüyor, buna karşılık Fransızlara birçok imtiyazlar tanınmaktaydı. Bekir Sami Bey'in imza attığı bu anlaşma, Ankara'ya danışılmadan kendi inancına göre yaptığı bir anlaşma olup, esasında Sevr Anlaşması'nda bir değişiklik yapmayan sadece bir-iki küçük değişiklikle yetinen bir anlaşmadan ibaretti. Nitekim bu anlaşmaya karşı başta M. Kemal Paşa olmak üzere TBMM üyeleri büyük tepki gösterdi¹¹⁹. Böylece Bekir Sami Bey'in imza attığı anlaşma bir geçerlilik kazanmadı. Bununla beraber Fransa'nın bu şekilde TBMM ile temas kurması ve bir anlaşmaya yanaşması, Güney Cephesinde işlerin iyi gitmediğini ve Anadolu'dan ayrılmayı düşündüğünü göstermekteydi. Ancak yine de Fransa, Batı Cephesindeki gelişmelerinin neticelerini beklemeyi kendi çıkarlarına uygun gördü.

Her ne kadar TBMM-Fransa ilişkileri bir neticeye varmadıysa da, Londra Konferansı ile başlayan diplomatik ilişkiler bundan sonra da devam edecekti. Fakat şu bir gerçektir ki, diplomatik alandaki ilişkilerin seyrini, cephedeki başarılar belirleyecekti.

Fransa ile diplomatik alanda bu ilişkiler devam ederken Kilis'te bu dönemde daha çok iki taraf arasında, halk üzerinde bir otorite kurma hususunda bir mücadele verildiği ve bunun göstergesi olarak da vergi toplama konusunda ciddi bir rekabetin yaşandığını görmekteyiz. Bu maksatla Fransız askerleri, yerli çete elebaşları olan Kör Reşit, Katma Şeyhi Ahmet Ağa, Seydo ve Diko vb. gibi şahıslarla işbirliği yaparak köylerden aşar vergisini toplamaya çalışmaktaydılar¹²⁰. Diğer taraftan asayişin sağlamak ve köylerden vergi toplanılmasına yardımcı olması için Müslüman ve Ermenilerden jandarma yazmayı da ihmal etmiyorlardı. Nitekim Fransızlar, 30 Haziran 1921 tarihine kadar yaklaşık 300 jandarma yazmışlardı¹²¹. İşte Fransızlar bu takviye kuvvetlerle köyleri tehdit etmekte ve halktan zorla vergi toplamaktaydılar. Bu hususta 7 Eylül 1921 tarihli bir belgede; Kilis'in takriben 25 km. doğusunda olan Taşlıyakar civarına Fransız Yarbay Herbuyo kumandasındaki bir Fransız kuvveti, beraberlerinde Müslüman ve Ermeni jandarmalar ile Müklü

¹¹⁹ S. R. Sonyel, *a.g.e.*, C.II, s.126-136.

¹²⁰ *ATASE Arşivi*, Kutu No: 1173, Gömlek No: 129, Belge No: 129-2; Kutu No: 1071, Gömlek No: 149, Belge No: 149-1; Kutu No: 1030, Gömlek No: 20, Belge No: 20-1; Kutu No: 1321, Gömlek No: 128, Belge No: 128-1; Kutu No: 1321, Gömlek No: 86, Belge No: 86-1.

¹²¹ *ATASE Arşivi*, Kutu No: 1322, Gömlek No: 87, Belge No: 87-1.

Hacı çetesi de olmak üzere geldiğini, TBMM Hükümeti'ne aşar veren ve Fransızlara taraf olmayan eşrafın çiftliklerini tahrip ederek yaktıklarını ve o zamana kadar 60.000 altın akçe tahsil ettiklerini¹²² yazmaktadır. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere, durum oldukça feci ve vahimdi.

Fransızların bütün bu tehdit ve baskılarına rağmen, Binbaşı Mahmut Bey'in Kilis'e bağlı köylerde hem otoriteyi sağlamaya yönelik faaliyetler yürüttüğü ve hem de TBMM Hükümeti adına aşar vergisini köylerden toplamaya çalışmaktaydı¹²³. Bu hususta 8 Mayıs 1921 tarihli bir belgede; Fransızların bütün baskılarına rağmen Yazıbaşı, Salikan ve Katma köyleri ağnam vergisini arzu ve sadakatle Kuva-yı Milliye'ye verdikleri¹²⁴ ifade edilmektedir.

Bu arada TBMM Hükümeti ile Fransa arasında diplomatik ilişkiler Haziran 1921'de yeniden başladı. Ancak TBMM'nin talepleri konusunda Fransa yine de tereddüt yaşamaktaydı. Fransa'nın bu tereddüdü Sakarya Savaşı'nın kazanılmasına kadar devam etti. Sakarya'da Yunanlılara karşı büyük bir zafer kazanılması karşısında Fransa'nın TBMM'nin gücü hakkındaki tereddüdü ortadan kalkmış, artık bir barış anlaşması imzalamaya daha sıcak bakmaya başlamıştı. Nihayet TBMM ile Fransa arasındaki görüşmeler 20 Ekim 1921'de bir neticeye ulaştı ve iki taraf arasında Ankara Anlaşması imzalandı¹²⁵.

Ankara Anlaşması'na göre; TBMM Hükümeti ile Fransa arasındaki savaş hali resmen sona ermekte, Türkiye-Suriye sınırı çizilmekte ve Güney Anadolu topraklarından Fransa resmen çekilmeyi kabul etmekteydi. Ayrıca anlaşmanın imzasından itibaren en çok iki ay içerisinde Fransız kıtaları anlaşmada belirtilen çizginin güneyine ve Türk kıtaları da bu çizginin kuzeyine çekilecekti. Anlaşmanın 8. Maddesine göre Türkiye-Suriye sınırı ise; Sınır çizgisi İskenderun Körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve yaklaşık olarak Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecek, sınır çizgisi oradan Marsuva mevkiini Suriye ve Karnebi mevki ile Kilis kentini Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru kayacaktı. Oradan Çobanbey İstasyonunda demiryoluyla birleşecekti. Daha sonra

¹²² ATASE. Arşivi, Kutu No: 1169, Gömlek No: 21, Belge No: 21-1.

¹²³ ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 92, Belge No: 92-1.

¹²⁴ ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 157, Belge No: 157-1.

¹²⁵ S. R. Sonyel, *a.g.e.*, C.II, s.198-201.

Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolunun platformu Nusaybin'e kadar Türk toprakları üzerinde kalacaktı¹²⁶.

Bu arada Fransa ile anlaşma yapılmasından sonra Maraş'tan Kilis ve Havalisi Kumandanlığı Vekâletine gönderilen emirle; İslam Bey ve emsali muvazzaf olmayan süvari ve piyade gönüllülerinin evvelce Mahmut Bey tarafından kendilerine verilen elbiselerin tamamıyla kıtaya teslimi ve terhisleri istenmekteydi¹²⁷. Artık savaş bittiğine göre muvazzaf olmayan milislerin görevi de bitmiş oluyordu. Böylece bundan sonra Kilis ve havalisinde asayiş sağlayacak unsurlar muvazzaf birliklerdi.

Ankara Anlaşması'na göre, Fransız kuvvetleri en çok iki ay içerisinde işgal ettikleri yerlerden geri çekileceklerdi. Kuva-yı Milliye ile Fransız Garnizon Kumandanı arasında yapılan görüşme sonucunda Kilis'in 7 Aralık 1921 Çarşamba günü teslimi kararlaştırıldı. Yani Fransızlar iki aylık süre dolmadan şehri teslim etmeyi kabul ettiler. Kilis müfrezesi de zaten Kurtaran'dan, Zamhalı'ya doğru harekete geçmişti. Zamhalı da bulunan öncüler burada asıl birliğe katılarak 7 Aralık 1921 günü şimdiki Öğretmen Okulunun bulunduğu sırtlardan Kilis'e girdiler¹²⁸. Böylece Kilis'in üç yıllık esareti sona ermiş ve düşman işgalinden bu şekilde kurtulmuş oldu.

Sonuç

Mondros Ateşkes Anlaşması ile başlayan yaklaşık üç yıllık esaret Ankara Anlaşması ile sona ermiş ve artık Kilis düşman işgalinden kurtulmuştu. Ancak sınır hemen şehrin bir kilometre güneyinden geçmiş ve Kilis'e bağlı onlarca köy sınırın güney tarafında kalmıştır. Bu durum Kilis için büyük bir kayıp demektir. Çünkü birçok Kilisli vatandaşın aile efradı, akrabası, malı, arazisi ve köyü orada kalmıştı. Bundan sonra kaybedilenleri kurtarmak için çaba sarf etmek gerekmektedir. Bunun için çeşitli zamanlarda yapılan müracaatlar üzerine, iki ülke arasında birkaç defa komisyonlar oluşturuldu. Nihayet bazı sınır düzeltmeleri gerçekleştirildikten sonra, sınırın bugünkü hatta kadar güneye çekilmesi sağlandı. Ancak çok şeyler kaybedilmişti ve artık Kilis'in kaderinde bir sınır şehri olmak vardı.

¹²⁶ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Ankara, 2000, s. 50-51.

¹²⁷ *ATASE Arşivi*, Kutu No: 1071, Gömlek No: 160, Belge No: 160-1.

¹²⁸ Ş. Çolakoğlu, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, s. 257-260.

Diğer taraftan, bir savaş içerisinde nizami olmayan unsurlarla bir savaş yürütülmüştü. Bu olağanüstü durumdan sonra tekrar normal hayata geçiş, hukukun ve düzenin sağlanması kolay değildi. Nitekim kurtuluştan sonra eski alışkanlıklar keyfilikler, Kilis'te çeşitli sorunlara ve tartışmalara sebep oldu.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv Belgeleri

- ATASE. Arşivi*, Kutu No: 68, Gömlek No: 67, Belge No: 67-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 78, Gömlek No: 127, Belge No: 127-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 105, Gömlek No: 101, Belge No: 101-4.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 119, Gömlek No: 76, Belge No: 76-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 270, Gömlek No: 38, Belge No: 38-2
ATASE. Arşivi, Kutu No: 270, Gömlek No: 38, Belge No: 38-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 270, Gömlek No: 38, Belge No: 38-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 104, Gömlek No: 11, Belge No: 11- 1, 11-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 109, Gömlek No: 128, Belge No: 128 -1, 128-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 350, Gömlek No: 108, Belge No: 108-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 329, Gömlek No: 148, Belge No: 148-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 330, Gömlek No: 47, Belge No: 47-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 819, Gömlek No: 188, Belge No: 188-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 55, Gömlek No: 54, Belge No: 54-1, 54-18.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 55, Gömlek No: 54, Belge No: 54-63, 54-64.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 766, Gömlek No: 149, Belge No: 149-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 791, Gömlek No: 96, Belge No: 96-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 21, Belge No: 21-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 72, Belge No: 72-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 133, Belge No: 133-4, 133-11.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 133, Belge No: 133-3.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 133, Belge No: 133-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 108, Belge No: 108-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1071, Gömlek No: 149, Belge No: 149-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1030, Gömlek No: 20, Belge No: 20-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1329, Gömlek No: 25, Belge No: 25-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 61, Belge No: 61-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 937, Gömlek No: 114, Belge No: 114 -1, 114-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 805, Gömlek No: 80, Belge No: 80-6.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 805, Gömlek No: 89, Belge No: 89-6.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1329, Gömlek No: 12, Belge No: 12-1, 12-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1329, Gömlek No: 9, Belge No: 9-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1329, Gömlek No: 9, Belge No: 9-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 808, Gömlek No: 187, Belge No: 187-1.

- ATASE. Arşivi*, Kutu No: 1173, Gömlek No: 129, Belge No: 129-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1030, Gömlek No: 20, Belge No: 20-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 128, Belge No: 128-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 86, Belge No: 86-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1322, Gömlek No: 87, Belge No: 87-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1169, Gömlek No: 21, Belge No: 21-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 92, Belge No: 92-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1321, Gömlek No: 157, Belge No: 157-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 1071, Gömlek No: 160, Belge No: 160-1.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 937, Gömlek No: 114, Belge No: 114 -1, 114-2.
ATASE. Arşivi, Kutu No: 796, Gömlek No: 131, Belge No: 131-1, 131-2;
ATASE. Arşivi Kutu No: 796, Gömlek No: 132, Belge No: 132-1, 132-2.

2. Sâlnâmeler

- 1304 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi.*
1307 Tarihli Halep Vilâyet Sâlnâmesi.
1308 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi.
1313 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi.
1316 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi.
1317 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi.
1321 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi.
1322 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi.
1326 Tarihli Halep Vilâyeti Sâlnâmesi

3. Araştırma ve İncelemeler

- Akbıyık, Yaşar, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara, 1999.
Bayur, Hikmet, “Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devletinin paylaşılması hakkında yapılan anlaşmalar”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Ankara, 1975, s. 31-47.
Çolakoğlu, Şinasi, *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası*, Ankara, 1991.
Çolakoğlu, Şinasi, *Kilis Tarihi Üzerine Denemeler*, Ankara, 1995, s.112.
Erkân-ı Harbiye Miralayı Kadri, *Fransızlara Nazaran Suriye ve Kilikya Muharebatı*, Yayına Haz. Erdal Açıkşes, Elazığ, 2010.
Genelkurmay Başkanlığı, *I. Dünya Harbinde Türk Harbi, Sina- Filistin Cephesi*, C.IV, Kısım 2, Ankara, 1986.

- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, 1999.
- Gülcü, Erdiñ, “Halep Vilâyeti Sâlnâmelerine göre Kilis (idari ve sosyal durumu)”, *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Antakya, 2004, s. 157-168.
- Gürün, Kâmuran, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, İstanbul, 1986.
- İnce, Halil İbrahim, *Milli Mücadele’de Kilis*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2004.
- Kilisli Kadri, *Kilis Tarihi*, Neşr. Osman Vehbi, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1932, s.29-30.
- Lohanlızade Mustafa Nureddin, *İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası*, Gaziantep, 1974.
- Mehmet İslam, “Kilis Kuvvayı Millîye Harekâtı”, *Genç Kilis Gazetesi*, 24 Eylül-1 Ekim 1960.
- Onar, Mustafa, *Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları-II*, Ankara, 1995, s. 145-146.
- Öztürk, Mustafa, “İzziye Kazasının Kuruluşu ve Milli Mücadeledeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Yücel Özkaya’ya Armağan)*, Ankara, 2005, s.29-45.
- Rafik, Abdülkerim, “Türkiye-Suriye ilişkileri (1918-1926)”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Çev. Sabahattin Samur, S. 88, İstanbul, 1994, s.31-72.
- Sakin, Orhan, *Osmanlı’da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul, 2008.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I- II, Ankara, 1987-1991.
- Soysal, İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, C. I, Ankara, 2000.
- Umar, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elazığ, 2003.
- Umar, Ömer Osman, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Ankara, 2004.
- Uzel, Sahir, *Gaziantep Savaşının İç Yüzü*, Ankara, 1952.